

Humanitarna pomoč Slovenije po potresu v Skopju leta 1963¹

Slovenian Humanitarian Aid after the 1963 Skopje Earthquake

Maruša Steiner

<https://doi.org/10.64651/8-1-4>

---

1 Prispevek je nastal v okviru magistrske naloge z istim naslovom na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, pod mentorstvom prof. dr. Boža Repeta ter izr. prof. dr. Petra Mikše.

93

IZVLEČEK

Članek, ki je nastal v okviru istoimenske magistrske naloge, predstavi glavna področja in vidike humanitarne pomoči, ki jo je Socialistična republika Slovenija nudila Skopju po katastrofalnem potresu 26. julija 1963. Članek poleg samega dogodka potresa, obsega gmotne škode ter prvih odzivov domače in mednarodne skupnosti, podrobneje predstavi vzpostavitev slovenskih odborov in organov za pomoč, pregled različnih oblik pomoči (zdravstvena, materialna, gradbena) in sprejem ter nastanitev evakuirancev v SR Sloveniji. Članek je nastal na podlagi časopisnega gradiva iz slovenskih časopisov (*Delo* in *Ljubljanski dnevnik*) ter arhivskega gradiva iz fondov Arhiva Republike Slovenije. Časopisni in arhivski viri omogočajo vpogled v delovanje slovenskih oblasti, organizacij in prostovoljcev, ki so v prvih mesecih po potresu na različne načine pomagali Skopju. Glavni namen je ustvariti pregled in izpostaviti glavne poudarke in načine organizacije slovenske humanitarne pomoči po potresu.

Ključne besede

Skopje 1963, potres, humanitarna pomoč Slovenije, solidarnost, protipotresna gradnja, obnova Skopja

ABSTRACT

The article, which was written as part of a master's thesis of the same title, presents the main areas and aspects of the humanitarian aid provided by the Socialist Republic of Slovenia to Skopje following the catastrophic earthquake on July 26, 1963. In addition to the earthquake itself, the article covers the extent of material damage and the initial responses from both domestic and international communities. It offers a detailed account of the establishment of Slovenian aid committees and bodies, an overview of various forms of assistance (medical, material, construction), and the reception and accommodation of evacuees in the Socialist Republic of Slovenia. The article is based on newspaper sources from Slovenian publications (*Delo* and *Ljubljanski dnevnik*) as well as archival materials from the collections

of the Archives of the Republic of Slovenia. These newspaper and archival sources provide insight into the actions of Slovenian authorities, organizations, and volunteers who assisted Skopje in various ways during the first months after the earthquake. The main objective is to provide an overview and highlight the key points and methods of organizing Slovenian humanitarian aid in the aftermath of the earthquake.

Keywords

Skopje 1963, earthquake, Slovenia's humanitarian aid, solidarity, earthquake resistant construction, Skopje reconstruction

26. julija 1963 je Skopje prizadel uničujoč potres, ki je povzročil obsežne posledice. Takoj po nesreči so se odzvale jugoslovanske republike in številne države sveta ter poslale pomoč v različnih oblikah – denar, materialna sredstva, strokovne, medicinske in gradbene ekipe. Obnova mesta se je začela v prvih tednih in trajala več desetletij, saj je bil večji del Skopja popolnoma porušen. Potres je vplival tudi na uvedbo strožjih protipotresnih standardov v gradbeništvu, veljavnih za celotno Jugoslavijo. V procesu obnove so sodelovale vse jugoslovanske republike, vojska, domača gradbena podjetja ter številne mednarodne organizacije in države.

Pomemben del pomoči je prihajal tudi iz Socialistične republike Slovenije. Pri tem so sodelovali prebivalci, delovne organizacije, gradbena podjetja, strokovnjaki in različni družbenopolitični akterji. Ena ključnih značilnosti slovenskega odziva je bila hitro organizirana in množična solidarnost, ki se je izrazila v učinkoviti ter strokovni pomoči. Oblasti, organizacije in mediji so aktivno spodbujali prebivalstvo k sodelovanju ter poudarjali pomen skupne odgovornosti. Kot je zapisano v časopisu *Delo* dan po potresu: »Zdaj je bolj kot kdaj potrebno izkazati se, da smo ena sama velika družina, eno samo toplo utripajoče srce... Prebivalci bratskega Skopja, mi smo tu! Storili bomo ne samo svojo dolžnost, storili bomo tisto, kar bi tudi vi storili za nas, če bi nesreča zadela nas, naša mesta, naše kraje.«² Prispevek podaja pregled glavnih ugotovitev magistrske naloge: slovenskih odzivov po potresu, organizacije pomoči, vloge posameznih teles in institucij ter ključnih področij pomoči.

Prispevek predstavi glavna področja in faze slovenske pomoči od konca julija do konca septembra 1963, delno pa tudi do začetka leta 1964. Zaradi obsežnosti virov je poudarek na prvih odzivih in strukturiranih oblikah pomoči. Temeljni viri analize so članki iz *Dela* in *Ljubljanskega dnevnika* ter arhivsko gradivo Arhiva Republike Slovenije. To vključuje fonde Vlade Republike Slovenije, Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije in Rdečega križa Slovenije. Arhivsko gradivo omogoča vpogled v delovanje

---

2 »Naša bratska čustva.« *Delo*, 27. julij 1963, 1.

slovenskih organizacij, odborov SZDL ter ustanov novih teles, ki so nastala kot odgovor na potres.

POTRES IN GMOTNA ŠKODA

Približno 270.000 prebivalcev Skopja je 26. julija 1963 ob 5.17 zjutraj prebudil močan potres. Na poslopju stare železniške postaje, kjer danes deluje Muzej mesta Skopje, ura še vedno kaže ta čas, saj se je ob potresu ustavila. Potres z magnitudo 6,1 po Richterjevi lestvici je bil po oceni seizmologov najmočnejši v središču mesta, kjer je dosegel jakost med IX. in X. stopnjo po Mercallijevi lestvici.³ Najnižja zaznana intenziteta potresa je bila Sofiji in Solunu, kjer je dosegla IV. stopnjo, večji del Makedonije pa je občutil sunke med V. in IX. stopnjo po Mercallijevi lestvici.⁴ Žarišče potresa je bilo zelo plitko, le približno 5 kilometrov pod površjem zemlje. Takšna globina pomeni, da so valovi dosegli površje hitro in z veliko močjo. Posledično so bile poškodbe najhujše prav v središču mesta, saj je bil tam epicenter potresa. Primerjave s potresom v Ljubljani leta 1895 kažejo, da je bil skopski potres vsaj za eno stopnjo močnejši, kljub temu pa so bile nekatere starejše ljubljanske stavbe konstrukcijsko bolj odporne od sodobnih stavb v Skopju.⁵ V skopski nesreči je umrlo 1070 ljudi, približno 3000 je bilo ranjenih. Razsežnost katastrofe je bila posledica predvsem plitkega hipocentra, lokacije epicentra, slabe gradbene kakovosti nekaterih stavb ter goste poseljenosti v središču mesta. Med 70 in 80 odstotki vseh stavb je bilo uničenih ali poškodovanih in skoraj 200.000 prebivalcev je ostalo brez strehe nad glavo.

Po letu 1950 je v Skopju, zaradi hitrega razvoja in rasti števila prebivalcev, potekala obsežna stanovanjska gradnja. Novi, večinoma petnadstro-

---

3 Bubnov, Sergej. »Vplivi potresa na stavbe v Skopju.« *Gradbeni vestnik*, 12/8–9 (1963), 193.

4 Sinadinovski, C., K. F. McCue. »50 years since the Skopje 1963 Earthquake: Implications for Australian building standards.« *Australian Earthquake Engineering Society 2013 Conference*. Hobart, Tasmania. Dostopno na: <https://www.aees.org.au/wp-content/uploads/2015/06/33-McCue-Kevin-Skopje.pdf> (dostop: marec 2025).

5 Bubnov, »Vplivi potresa na stavbe v Skopju«, 193.

pni zidani objekti so bili zgrajeni v razmeroma nizki do srednji kakovosti.⁶ Konstrukcijski sistem teh stavb je pogosto temeljil na dveh fasadah in enem nizu sredinskih nosilnih sten iz navadne opeke, kar se je izkazalo za potresno neodporno. Od skupno 51.000 stanovanj v Skopju je bilo porušenih 15.800, poškodovanih pa okoli 28.000.⁷ Območje poškodovanih stavb se je razprostiralo v dolini Vardarja – če Skopje smatramo kot središče potresa, se je pas raztezal približno osem kilometrov proti zahodu in 10 kilometrov proti vzhodu. Potres je uničil ali močno poškodoval številne javne zgradbe: gimnazije, osnovne in srednje šole, univerzitetne stavbe, železniško postajo, občinske prostore, hotele, banke, sejmišče in druge pomembne objekte. Uničene so bile tudi zdravstvene ustanove, kulturne in športne zgradbe ter lekarne. Med porušeniimi kulturnimi institucijami so bili Narodna banka, Dom JLA, Makedonsko narodno gledališče, Centralni komite Zveze komunistov Makedonije in Mestna hiša.⁸ Po prvih ocenah je bilo uničenih več kot 30 kulturnih ustanov, vključno z muzeji, arhivom, univerzitetno knjižnico in državno filharmonijo. Zgradba Narodne in univerzitetne knjižnice, ki je hranila 450.000 enot časopisov, knjig in revij, je bila popolnoma porušena. Uničene so bile tudi številne mošeje in minareti. Infrastruktura, kot so pločniki, električno omrežje, vodovod in kanalizacija, je bila poškodovana pretežno zaradi porušenih stavb. Industrijski objekti so utrpeli razmeroma malo škode, z izjemo posameznih višjih stavb, dimnikov in razstavnih prostorov. Tovarne in druge industrijske stavbe, grajene iz kakovostnejših materialov, in postavljene na obrobju mesta, so bile potresno odpornejše. Železobetonske skeletne zgradbe so potres prestale bolje kot zgradbe, zidane iz opeke.⁹ Najbolj poškodovane so bile stare hiše iz nežgane opeke in novejši bloki brez armiranobetonskih vezi, zgrajeni s tanjšimi stenami in apneno-cementno malto. Mešane konstrukcije z delno ojačitvijo so bile

---

6 Petrovski, Tomislav. »Damaging Effects of July 26, 1963 Skopje Earthquake.« *MESF Cyber Journal of Geoscience*, 2 (2004), 8. Dostopno na: https://www.researchgate.net/publication/264869093_Damaging_Effects_of_July_26_1963_Skopje_Earthquake (dostop: januar 2025).

7 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, š.k. 2205, Ujedinjene nacije-naučno tehnička pomoč Skopju.

8 Petrovski, »Damaging Effects«, 7.

9 Bubnov, »Vplivi potresa na stavbe v Skopju«, 193.

zelo ranljive, medtem ko so lesene zgradbe potres prestale bistveno bolje. Tudi stavbe z betonskimi pritličji in zidanimi zgornjimi etažami so bile zelo nestabilne. Skupna škoda je bila ocenjena na 374 milijard dinarjev, kar je predstavljalo 82,6 % celotnega nacionalnega bogastva Skopja, ki je bilo ocenjeno na 420 milijard dinarjev.¹⁰

SKOPJE PO POTRESU

Po potresu je bilo Skopje popolnoma odrezano od drugih delov države. Komunikacijski kanali so bili prekinjeni, na številnih mestih pa je prišlo do prekinitve vodovodnega in električnega omrežja. V prvih dneh je bilo evakuiranih približno 140.000 ljudi, predvsem otrok, mater in starejših.¹¹ Nastanjeni so bili v drugih delih Makedonije in po republikah Jugoslavije. Za preostalo prebivalstvo so bila postavljena šotorska naselja – približno 100.000 ljudi je noč po potresu prespalo v šotorih, nameščenih predvsem v mestnih parkih. Radio Skopje je opozarjal prebivalce, naj se ponoči ne zadržujejo zunaj, da bi omogočili nemoteno delo ekip za reševanje in odstranjevanje ruševin.¹² Jugoslovanska ljudska armada je v dveh dneh vzpostavila šotorsko mesto za 20.000 ljudi ter organizirala poljske kuhinje s 60.000 do 70.000 obroki dnevno.¹³ V prvih dneh je bilo ključno iskanje in reševanje ujetih v ruševinah. V reševalne akcije so bili vključeni civilisti, vojska, milica, gasilci ter zdravstvene ekipe iz različnih jugoslovanskih krajev. Med prvimi ukrepi je bilo ključno preprečevanje izbruhov epidemij in zagotavljanje osnovne preskrbe z zdravili, hrano in zavetjem. Zaradi porušenih pekarn in trgovin je prišlo do pomanjkanja hrane, a že 29. julija so ponovno odprli 46 trgovin in tri tovarne.¹⁴ Že tretjo noč po potresu je bila vzpostavljena razsvetljava na glavnih ulicah, kar je omogočilo odstranjevanje ruševin tudi ponoči. Zaradi poškodovanih bolnišnic so bile ranjene osebe napotene v spreje-

---

10 SI AS 223, šk. 2205, Ujedinjene nacije–naučno tehnička pomoč Skopju.

11 Petrovski, »Damaging Effects«, 8.

12 »Kljub strahotam visoka zavest.« *Delo*, 27. julij 1963 (2. izdaja), 3.

13 »Akcija za hitro zgraditev montažnih objektov v Skopju.« *Delo*, 30. julij 1963, 2.

14 »Prva je evakuacija prebivalstva.« *Delo*, 30. julij 1963, 1.

mališča zunaj mesta. Zdravstvene in upravne službe ter lahka industrija so bile začasno preseljene v montažne objekte in šotore. Odziv oblasti je bil hiter in organiziran, pri čemer se je pokazala visoka stopnja pripravljenosti, tako mesta kot države na krizne razmere. Že 20 minut po potresu je minister za notranje zadeve SR Makedonije vzpostavil štab za reševanje, pet ur kasneje pa je v Skopje prispel predsednik zvezne vlade iz Beograda.¹⁵ Hitra odzivnost jugoslovanskih mest in republik v prvih urah po potresu je bila ključna tudi za učinkovito reševalno akcijo.

RAZVOJ PROTIPOTRESNE GRADNJE V SLOVENIJI

Potres v Skopju je razkril potrebo po prenovi zakonodaje na področju potresne varnosti v Jugoslaviji. Leta 1964 so bili sprejeti novi zvezni predpisi, ki so temeljili na slovenskih začasnih predpisih iz leta 1963. Ti so bili pripravljene na pobudo Sekretariata za industrijo in obrt LR Slovenije in objavljeni 13. junija 1963 v *Uradnem listu SR Slovenije*.¹⁶ Šlo je za prve sistematične predpise, ki so določali gradnjo potresno odpornih objektov v Sloveniji, posebej za območja z intenziteto VII–IX po Mercallijevi lestvici. Zgodovinski razvoj protipotresne zakonodaje v Sloveniji sega v leto 1896, ko je 72. člen *Stavbinskega reda* – objavljen po ljubljanskem potresu – prvič zahteval konstrukcijsko neodvisnost glavnih zidov.¹⁷ V obdobju med obema vojnama je pomemben korak predstavljal dokument iz leta 1931, s katerim je bilo dovoljeno graditi ljubljanski nebotičnik pod pogoji, ki so vključevali potresno izolacijo. Po letu 1948 so v Jugoslaviji začeli veljati začasni tehnični predpisi. Zaradi potresa v Ilirski Bistrici leta 1956 so slovenski strokovnjaki začeli opozarjati na potrebo po sodobnejši zakonodaji. Leta 1962 je Sergej Bubnov opozoril, da so predpisane obremenitve v Jugoslaviji kar

---

15 Deskova Ivanovska, Ana, Jovan Ivanovski, Vladimir Deskov. »Building the City of Solidarity: The Case of Post-earthquake Reconstruction of Skopje.« V: *Solidarity – from overcoming crisis to sustainable development*, ur. Nenad Markovikj in Ivan Damjanovski, 10. Skopje: United Nations Development Programme North Macedonia (UNDP North Macedonia), 2023. Dostopno na: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023_05/Solidarity%2026.05.pdf (dostop: februar 2025).

16 Fajfar, Peter. »Razvoj predpisov za potresno odporno gradnjo v Sloveniji.« *Gradbeni vestnik*, 66/4 (2017), 85.

17 Prav tam, 84.

petkrat nižje od predpisov v ostalih evropskih državah, ki jih je primerjal.¹⁸ Po skopskem potresu je bila oblikovana zvezna strokovna komisija, ki je pripravila enotne predpise za celotno Jugoslavijo, sprejete leta 1964. Leta 1978 je bil sprejet Zakon o seizmološki službi, ustanovljen Seizmološki zavod Slovenije, kasneje pa tudi Inštitut za potresno inženirstvo v Skopju. Nadaljnji predpisi so sledili v letih 1981, 1982, 1983, 1988 in 1990. Po osamosvojitvi je Slovenija prevzela evropske standarde *Evrkod 8*. Vzporedno se je razvijala tudi seizmološka kartografija. Potres v Skopju je pomenil prelomnico v obravnavi potresne varnosti, vplival pa je tudi na urbanistično prenovu mesta. V priprave so bili vključeni domači in tuji strokovnjaki s področja arhitekture, inženirstva in urbanizma. Bubnov je leta 1963 poudaril pomen nosilnih skeletov iz železobetona ali jekla ter opozoril, da je treba opustiti arhitekturne vzorce, prevzete iz držav, ki niso na potresno ogroženih območjih.¹⁹ V Skopju je bil ustanovljen Inštitut za potresno inženirstvo in seizmologijo, v nove gradbene projekte pa so bile potresno varne tehnike. Na pobudo Zveznega izvršnega sveta je v Jugoslavijo prispela japonska strokovna ekipa, ki je sodelovala pri obnovi in septembra 1963 pripravila preliminarno poročilo. Poročilo je poudarjalo pomen raziskav in izobraževanja kadrov za gradbeništvo na potresnih območjih. Skopska katastrofa je razkrila slabosti dotedanjih praks in pospešila razvoj standardizacije ter protipotresnega načrtovanja. Izpostavila je potrebo po implementaciji novih predpisov tudi v drugih potresno ogroženih območjih Jugoslavije.

PRVE ČASOPISNE NOVICE

Za analizo prvih medijskih odzivov po potresu so bile pregledane številke časopisa *Delo* od 26. julija do 31. decembra 1963 in izdaje *Ljubljanskega dnevnika* iz julija, avgusta in septembra 1963. Poročanje o potresu se je začelo s posebno izdajo *Dela* 26. julija, ki je vsebovala fotografije, izjave oblasti, pričevanja očitvidcev in osnovne informacije o nesreči. Prvi članki so bili polni čustvenih odzivov, opisov reševanja in poudarkov na solidar-

---

18 Fajfar, »Razvoj predpisov«, 85.

19 Bubnov, »Vplivi potresa na stavbe v Skopju«, 203.

nosti. Že naslovi so izražali splošno enotnost in sočutje ob potresu: »Ob Makedoncih so vsi Jugoslovani«, »Bratska kri ni zatajila«, »Volja, tovarštvo, požrtvovalnost«. V prispevku »Naša bratska čustva« so zapisali: »Naši ljudje že vse te ure živijo z vami, dihajo z vami, utripljejo z vami. Z veliko toplo in iskreno bratsko mislijo. /.../ Vaša nesreča je tudi naša.«²⁰ Čeprav so čustveni zapisi po nekaj dneh nekoliko upadli, so tematiko potresa časopisi še naprej spremljali. V prvih tednih so bili prispevki objavljeni na naslovnica in uvodnih straneh ter so obravnavali posledice potresa, število žrtev, ukrepe oblasti, evakuacijo in organizacijo pomoči. Objavljeni so bili številni pozivi in podatki o zbiranju finančne ter materialne pomoči, delovanju delovnih organizacij in posameznikov ter sprejemu evakuirancev. Z avgustom je začelo število prispevkov postopoma upadati – članki so postajali krajši in so bili pretežno objavljeni na notranjih straneh. V tem času so se začeli pojavljati prispevki o gradnji ter seznamih evakuirancev. S septembrom se je ob začetku vpisa ljudskega posojila obseg poročanja ponovno povečal. Oktobra so sledili članki o uspehih posojila, v novembru in decembru pa so poročali pretežno o slovenskih gradbenih projektih v Skopju. Največ o potresu so poročali dnevni časopisi – *Delo*, *Večer* in *Ljubljanski dnevnik*. Tedenski in občasni časopisi se s tematiko niso intenzivneje ukvarjali. Predstavniki okrajnih odborov SZDL so poudarili pomembno vlogo medijev kot informativnega orodja, preko katerega so oblasti posredovale napotke, usmeritve in informacije o poteku pomoči.

ODZIVI ZVEZNIH, REPUBLIŠKIH IN MEDNARODNIH OBLASTI

Takoj po potresu so sledili številni izrazi sožalja in odzivi oblasti, objavljeni tudi v časopisih. Brzobjavke podpore Skopju so poslali predsednik Skupščine SR Slovenije Ivan Maček, Izvršni svet SR Slovenije, Centralni komite ZKS in Glavni odbor SZDL Slovenije. Istega dne se je pod vodstvom Viktorja Avblja sestal Izvršni svet SR Slovenije z vodstvi glavnih republiških organizacij in sprejel prve ukrepe. Kot prvi ukrep nujne pomoči se je Izvršni

---

20 »Naša bratska čustva«, 1.

svet SR Slovenije odločil SR Makedoniji podariti 250 milijonov dinarjev.²¹ Zaradi naravne nesreče je ZIS 26. in 27. julija razglasil dvodnevno žalovanje – odpovedane so bile vse javne prireditve v državi. V *Delu* je bil objavljen tudi telegram predsednika SFRJ Josipa Broza Tita z izrazi sožalja in zagotovilom pomoči pri obnovi. Tito je že naslednji dan Skopje obiskal skupaj z drugimi vodilnimi politikami, med njimi Aleksandrom Rankovićem in Edvardom Kardeljem. ZIS je 27. julija ustanovil Zvezni odbor za pomoč Skopju, ki ga je vodil Veljko Zeković.²² V sestavo odbora so kot člani stopili tudi predsedniki vseh republiških odborov za pomoč Skopju, ki so bili ustanovljeni s strani republiških izvršnih svetov. Na razširjeni seji CK ZKJ 2. avgusta na Brionih so bili sprejeti splošni sklepi za nadaljnjo pomoč in obnovo mesta. Ti so poudarjali nujnost normalizacije življenja, zagotavljanja nastanitev in sodelovanja vseh družbenih struktur. Na tej podlagi je ZIS 9. avgusta obravnaval začasne ukrepe in predpise o financiranju, med drugim predlog, da Narodna banka Jugoslavije odobri SR Makedoniji predujem v višini 30 milijard dinarjev.²³ Na ravni SR Slovenije so bila ustanovljena republiška telesa za koordinacijo pomoči. V časopisih je bilo malo objav zveznega odbora, kar nakazuje, da je večina ukrepov in koordinacije potekala na republiški ravni. Arhivsko gradivo, zapisniki in poročila odborov kažejo na omejeno komunikacijo s centralnimi organi – večina aktivnosti se je izvajala avtonomno. Prav tako ni bilo zaslediti znakov usklajevanja ali sodelovanja med posameznimi jugoslovanskimi republikami pri pomoči Skopju.

Potres v Skopju je sprožil tudi velik odziv mednarodne skupnosti. Sožalje in podporo so izrekli predstavniki držav, diplomatskih predstavništev in mednarodnih organizacij. Pomoč Skopju je prispela iz več kot 80 držav in številnih organizacij. V prvih dneh so v mesto prihajali predstavniki tujih vlad in OZN, z namenom ugotoviti, katera pomoč je bila najbolj potrebna. Nacionalne organizacije Rdečega križa, državna vodstva in druge institucije so prispevale zdravila, živila, sredstva in strokovnjake. Pomoč Skopju se je odvijala v dveh fazah: najprej nujna pomoč – reševanje preživelih,

---

21 »Predvsem organizirana pomoč.« *Delo*, 27. julij 1963, 1.

22 »Veljko Zeković, predsednik zveznega odbora za pomoč Skopju.« *Delo*, 28. julij 1963, 1.

23 »Iz osnutkov ukrepov in predpisov ZIS.« *Delo*, 10. avgust 1963, 3.

čiščenje ruševin in oskrba prebivalstva; druga pa dolgoročna – podpora pri obnovi mesta na osnovi sodobnih znanstvenih in tehničnih načel. Tudi Združeni narodi so odigrali pomembno vlogo pri obnovi in Skopje je bilo razglašeno za »spomenik človeške solidarnosti«. Generalna skupščina OZN je 14. oktobra 1963 sprejela resolucijo o pomoči in podpori jugoslovanski vladi za obnovo v potresu prizadetega Skopja. S sprejeto resolucijo so Združeni narodi aktivno prispevali z neposredno finančno pomočjo in napotitvijo strokovnjakov s področij urbanizma, inženirstva, montažne gradnje ter drugih tehničnih področij. Mednarodna znanstvena in tehnična pomoč Skopju bila nujna, saj je bilo pri sanaciji ter izgradnji zahtevano sodelovanje velikega števila strokovnjakov na različnih področjih. Do 30. julija 1964 je Skopje prejelo materialne pomoči v vrednosti 8,6 milijarde in 2,2 milijarde dinarjev v devizah iz 75 držav.²⁴ Le 20 % pomoči je bilo finančne narave, preostalo je predstavljala materialna pomoč. Skupna pomoč iz tujine je znašala nekaj več kot 10 milijard dinarjev, medtem ko so jugoslovanske republike do julija 1964 Skopju namenile skupaj 17,7 milijarde dinarjev v gotovini in skoraj 1,8 milijarde v materialnih sredstvih.²⁵ Čeprav sta *Delo* in *Ljubljanski dnevnik* poročala tudi o mednarodni pomoči, je bilo temu namenjenega manj prostora kot poročanju o jugoslovanski in slovenski pomoči. V odborih SZDL so opozorili na premalo natančno in neenotno poročanje o tuji pomoči. Po mnenju nekaterih članov GO SZDL so bila pričakovanja prebivalstva o obsegu tuje pomoči pretirana, deloma zaradi pretiranega poudarjanja posameznih prispevkov v medijih.²⁶ Jože Smole je opozoril, da so oblasti z nepreglednim predstavljanjem posameznih pomoči ustvarile vtis o večjem obsegu, kot je bil dejansko: »Vsako najmanjšo stvar smo poveličevali do ekstrema, kar je potem izgledalo, da

---

24 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2205, Vaša pomoč Skopju (jul-septembar 1964).

25 SI AS 223, šk. 2205, Vaša pomoč Skopju (jul-septembar 1964).

26 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 55, Zapisnik razgovora s predsedniki Občinskih odborov SZDL okraja Ljubljana, ki je bil dne 17. 9. 1963.

gre za ne vem kakšne milijone.«²⁷ Pojavljale so se govornice, da naj bi predsednik Kennedy izjavil, da je pomoč zadostovala za izgradnjo dveh novih mest. Poudarjena je bila tudi razlika med darovano pomočjo in tujimi krediti, saj je bilo slednje treba povrniti.

VZPOSTAVITEV SLOVENSKE ORGANIZACIJE POMOČI IN PRVI UKREPI

26. julija ob 9. uri je Izvršni svet SR Slovenije (IS SR Slovenije) preko Tanjuga prejel obvestilo o potresu in prekinitvi povezav s Skopjem. Na isti dan je v Ljubljani, pod vodstvom Viktorja Avblja, potekala seja, na kateri je bil ustanovljen republiški odbor za organizacijo pomoči SR Makedoniji, ki ga je vodil Janko Smole, podpredsednik IS SRS. Odbor je štel osem članov iz vrst IS, SZDL, Rdečega križa, Gospodarske zbornice, sindikatov in Zveze mladine. Ustanovljeno je bilo tudi predstavništvo odbora v Skopju. Že prvi dan je bila vzpostavljena dežurna služba, odprt je bil enoten račun za zbiranje finančne pomoči.²⁸ Po občinah in okrajih (Ljubljana, Maribor, Koper, Celje) so se oblikovali lokalni odbori, vključeni so bili predstavniki SZDL, sindikatov, ZMS, RKS in drugih. Vsaka enota je imela organizirano dežurno službo. Pomoč se je centralizirano zbirala preko okrajnih in občinskih odborov in posredovala republiškemu, kar je omogočalo učinkovit nadzor in preprečilo samoiniciativne akcije. Že prvi dan je bil odziv prebivalstva množičen – organizirano je bilo zbiranje denarne in materialne pomoči, odvijale so se krvodajalske akcije in formacija ekip za odhod v Skopje. Organiziranost na vseh ravneh je zagotovila usklajeno in učinkovito delovanje. Vsaka občina je oblikovala lasten model pomoči: v Celju so prebivalce obveščali preko Radia Celje, v Mariboru je delovala komisija pri sindikalnem svetu, v Kopru pa je bil odprt račun za donacije podje-

---

27 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, ki je bila dne 10. septembra 1963 v Ljubljani.

28 SI AS (Arhiv Republike Slovenije) 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Informacija o formiranju štabov za pomoč SR Makedoniji.

tij.²⁹ Republiški odbor je vodil celotno koordinacijo – od pomoči Skopju do nastanitve otrok v Sloveniji. Republiški odbor je v prvih dneh odigral ključno vlogo pri zagotavljanju nujne pomoči, nato pa so operativne naloge postopoma prevzeli posamezni resorji. Pomoč Skopju je bila razdeljena na nujno pomoč ponesrečencem ter dolgoročno sodelovanje pri obnovi. Postopoma so posamezne naloge prevzele strokovne službe, odbori in sekretariati, medtem ko je republiški odbor prevzel vlogo osrednjega koordinatorja. V prvih ključnih dneh je bil torej republiški odbor tisti, ki je z odločitvami in v sodelovanju z različnimi ekipami poskrbel za vzpostavitev prvih nujnih mehanizmov pomoči, delovanja zdravnikov ter strokovnih ekip, z začetkom avgusta pa je delovanje postopoma preložil na posamezne organe in resorje ter deloval predvsem kot koordinator akcije pomoči. Pristojni organi so jasno razložili, da je bila pomoč Skopju razdeljena na dva sklopa: takojšnjo pomoč ponesrečencem in dolgoročno pomoč pri rekonstrukciji mesta ter vzpostavitvi normalnih življenjskih pogojev. Bilo je jasno, da je bila katastrofa z gospodarskega vidika izjemno obremenjujoča in se bo moralo celotno jugoslovansko gospodarstvo vključiti v obnovo Skopja, pri čemer naj bi pomemben del prevzelo tudi slovensko gospodarstvo, družbene organizacije ter gradbena podjetja iz SR Slovenije.³⁰ Odbori SZDL so odigrali pomembno vlogo v politični mobilizaciji in humanitarni dejavnosti – spodbujali so pomoč, sodelovanje delavcev in skrbeli za vzdrževanje solidarnosti. Na sejah SZDL so bili izpostavljeni tudi kritični vidiki slovenskega pristopa – pretirana samozavest glede organizacijske učinkovitosti, produktivnosti in stroškovnosti. SZDL je poudarjala, da ne bo prevzemala operativnih nalog, a si je prizadevala za spremljanje in vpogled v delovne podjetij, da bi ohranila nadzor nad političnim vidikom pomoči.³¹

V okviru republiškega odbora za pomoč Skopju so bili ustanovljeni tudi odbori na okrajni in občinski ravni. Redno so se sestajali in pisali poročila

---

29 »Solidarna pomoč koprskih kolektivov.« *Delo*, 27. julij 1963 (2. izdaja) 3.

30 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2116, Slovensko gospodarstvo in pomoč Skopju.

31 SI AS 537, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

o svojem delovanju, izvedenih akcijah in težavah, ki so jih pošiljali republiškemu odboru. Na zahtevo Zveznega izvršnega sveta so morali od 28. julija dalje vsi okrajni odbori dvakrat dnevno – zjutraj in popoldne – o svojem delovanju poročati po telefonu.³² Namen tega ukrepa je bil boljši pregled nad organizacijo, zbiranjem pomoči in izvedbo nalog. Poročila so morala zajemati tudi načrte, njihovo izvedbo ter morebitne težave. Na podlagi zbranih podatkov je republiški odbor obveščal o dejanskih potrebah, določal prednostne naloge in predlagal rešitve. 2. avgusta je bil objavljen poziv, naj delovne organizacije in okrajni ter občinski odbori ne pošiljajo materiala neposredno v SR Makedonijo. Ves material se je moral zbirati pri občinah ali okrajnih štabih. Republiški odbor je organiziral prevoz, samostojno pošiljanje brez odobritve odbora pa ni bilo dovoljeno.³³ Tako se je hitro preprečilo samovoljno in neorganizirano pošiljanje materiala ter ekip, kar bi v Skopju verjetno povzročilo dodatno zmedo. Na zasedanju ljubljanskega okrajnega štaba za pomoč Skopju 5. avgusta so poudarili potrebo po boljši organizaciji sprejemanja in pošiljanja pomoči, saj so do takrat zaradi potreb po hitri pomoči, kljub hitri začetni organizaciji, stvari pošiljali precej neorganizirano. Poudarili so tudi potrebo po točni analizi zbranih sredstev.³⁴ Občinski odbori so morali skrbeti, da gospodarske in družbene organizacije svoje obveznosti izpolnijo pravočasno in kakovostno. Posebno pozornost so namenili preprečevanju zlorab – da kdo ne bi izkoristil nesreče za osebno korist. Nekatere občine so želele tudi neposredno prispevati. Ljubljanski mestni svet se je odločil, da bo Ljubljana pomagala z gradnjo osnovne šole v Skopju. Imenovana je bila posebna komisija, ki naj bi se o tem dogovorila s skopsko mestno skupščino. Občina Maribor–Tezno je prispevala milijon dinarjev, njeni uslužbenci pa enodnevni zaslužek. Občina Maribor Center je poslala pet ton sladkorja, mesne izdelke, pralna sredstva, cevi, sadje in tekstil. Občina Nova Gorica je podaljšala žalovanje na tri dni in prispevala tri milijone dinarjev.

---

32 »Vsem okrajnim odborom za pomoč Skopju.« *Delo*, 29. julij 1963, 1.

33 »Obvestilo delovnim organizacijam.« *Delo*, 2. avgust 1963, 2.

34 »Pomoč Skopju je odraz naše osebne prizadetosti.« *Delo*, 6. avgust 1963, 2.

VLOGA ČASOPISJA IN SPODBUJANJE HUMANITARNE PODPORE

Novice o potresu v Skopju so sprožile množičen odziv delovnih organizacij in prebivalstva. V poročilih je bila večkrat poudarjena visoka pripravljenost ljudi za pomoč: *»Številni naponi in razne oblike konkretnih akcij za pomoč so bile manifestacija izredne požrtvovalnosti delovnih ljudi Slovenije in visoke stopnje moralno-politične zavesti.«*³⁵ Pomembno vlogo pri obveščanju in mobilizaciji sta odigrala tisk in radio. Najprej so časopisi objavljali predvsem navodila oblasti in informacije o organizaciji pomoči. Izvršni odbor GO SZDL je pohvalil vlogo medijev pri preprečevanju panike in umirjanju javnosti.³⁶ Časopisi so poročali tudi o višini donacij podjetij, številu krvodajalcev in skrbi za skopske otroke. S poudarjanjem bratstva in enotnosti so utrjevali pripravljenost ljudi za pomoč tudi po začetni fazi. Jeseni 1963 je začel potekati vpis ljudskega posojila, katerega namen ni bil zgolj zbrati ciljne vsote, temveč čim več ljudi vključevati v skupno solidarnostno akcijo. Oblasti so želele spodbuditi občutek skupnosti in odgovornosti in v ta namen so uporabili tudi radio in tisk. Ena izmed članic GO SZDL je predlagala, naj mediji objavljajo tudi primere višjih zneskov posojil, ki jih bodo vpisali ljudje, saj bi takšna javna objava po njenem mnenju spodbudila tudi druge k večji angažiranosti. *»... Pač pa je treba, da se radio in televizija poslužita najrazličnejših prijemov in dnevno obveščata javnost, tako da se ustvari podobna psihoza, kot jo ustvarimo v času volitev, da vsak čas vemo, kakšno je stanje,«*³⁷ je argumentirala. Kot pomanjkljivost časopisov je bilo izpostavljeno, da niso dovolj poročali o pomoči drugih jugoslovanskih republik. Prav tako so predstavniki SZDL opozorili na širjenje govoric, da domačini v Skopju nočejo sodelovati pri obnovi, kar bi lahko zmanjšalo pripravljenost ljudi za nadaljnjo pomoč. Zato so pozvali

---

35 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 30, Poročilo o pomoči SR Slovenije Skopju.

36 SI AS 537, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

37 SI AS 537, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

k previdnemu poročanju. Na eni izmed sej SZDL so izpostavili, da časopisi premalo pišejo o vsakdanjem življenju ljudi v Skopju in težavah, s katerimi se soočajo.³⁸ Poudarili so, da bi moral tisk bolj jasno predstaviti posledice neizpolnjevanja rokov s strani slovenskih podjetij. Opozorjeno je bilo tudi, da so mediji objavljali le prispevke večjih podjetij, kar naj bi povzročalo nezadovoljstvo manjših.³⁹ Iz pregledanih časopisnih števil se sicer zdi, da sta *Delo* in *Ljubljanski Dnevnik* poročala o prispevkih zelo velikega števila slovenskih podjetij, tako manjših kot večjih. Res pa je, da je bilo večje število člankov namenjeno prispevkom delovnih organizacij ljubljanskega okraja kot pa na primer delovnim organizacijam iz Prekmurja.

ZDRAVSTVENA POMOČ

Zdravstvena pomoč zajema delovanje slovenskih zdravstvenih ekip in potek krvodajalske akcije, ki sta bila med prvimi in hkrati najkrajšimi področji slovenske pomoči. Pomembno vlogo je odigral tudi Rdeči križ Slovenije, ki pa je na različnih področjih pomoči deloval dlje časa. Že 26. julija popoldne sta v Skopje prispeli prvi slovenski kirurški ekipi, sledile so še dodatne ekipe zdravnikov in zdravstvenega osebja, ki so bile opremljene za takojšnje samostojno delo. V prvih 24 urah so slovenske ekipe opravile 92 manjših in 22 večjih operacij.⁴⁰ V Skopje je odšla tudi ekipa za identifikacijo žrtev. V SR Sloveniji je bilo pripravljenih 1.780 bolniških postelj za morebitno evakuacijo ranjencev.⁴¹ Na dan potresa je letalo s 25 zdravstvenimi delavci in 500 litri krvi poletelo v Skopje, z namenom, da se vrne z ranjenci, ki naj bi jih sprejela ljubljanska bolnišnica. Dodatne postelje so pripravili tudi v Brežicah, Mariboru, Kranju in na Jesenicah. Že 27. julija v Skopju ni bilo več ranjencev, saj so bili evakuirani. Po besedah dr. Bogdana Breclja, vodje slovenske zdravniške ekipe v Skopju, ni bilo nevarnosti za širjenje epidemij, težavo

---

38 SI AS 537, šk. 55, Zapisnik razgovora s predsedniki Občinskih odborov SZDL okraja Ljubljana, ki je bil dne 17. 9. 1963.

39 Prav tam.

40 »Intenzivna akcija od vsega začetka.« *Ljubljanski dnevnik*, 1. avgust 1963, 9.

41 SI AS 537, šk. 30, Poročilo o pomoči SR Slovenije Skopju.

pa je predstavljalo hranjenje krvi zaradi pomanjkanja elektrike.⁴² Dva dni po potresu so sporočili, da večjih transportov ranjencev ne pričakujejo več, zato je bilo prekinjanje dopustov za zdravstveno osebje preklicano – razen za kirurge. Slovenske ekipe so bile v Skopju nameščene v parku pri kliničnih bolnišnicah. V desetih šotorih so uredili bolnišnico s sprejemom, kirurgijo, internim, porodniškim, pediatričnim, okulističnim oddelkom in hospitalom. Slovenska »bolnišnica« je bila prva v Skopju z lastno elektriko, rentgenom in sterilizacijo.⁴³ Slovenski zdravniki so ostali v Skopju, dokler domači kader ni prevzel dela. Ekipa dr. Breclja je 1. avgusta odpotovala domov in vso opremo predala skopskim kolegom.

Tako kot številne mednarodne in jugoslovanske organizacije se je po potresu v Skopju v akcijo pomoči aktivno vključil tudi Rdeči križ Slovenije (v nadaljevanju RKS). Zaradi pomembne vloge, ki jo Rdeči križ igra v primeru naravnih nesreč in katastrof, so že na dan potresa na RKS začela prihajati številna sporočila podjetij, organizacij ter posameznikov o pripravljenosti za pomoč, zbiranju materialne in finančne pomoči ter pripravljenosti na sprejem evakuirancev. Tudi okrajne in občinske organizacije RKS so poročale o pripravljenosti ljudi ter zdravstvenih in tehničnih ekip za odhod v Skopje. V prvih dneh po potresu je v Skopju, po podatkih jugoslovanskega Rdečega križa, najbolj primanjkovalo zdravil (zlasti antibiotikov), šotorov, odej, krvne plazme in zdravniške pomoči – pri vsem tem je RKS aktivno sodeloval. GO RKS je takoj oblikoval skupino za usklajevanje pomoči, vsem okrajnim odborom pa poslal telegrafska navodila za zbiranje krvi, pomoč in uvedbo stalne dežurne službe. RKS je prevzel tudi poizvedovanje za Slovenci in njihovi svojci, ki so v času potresa bili v Skopju. 28. julija je Radioklub Triglav vzpostavil povezavo med Ljubljano in Skopjem, prek katere so posredovali podatke o pogrešanih – tudi v tujino. Kasneje je poizvedovanje prevzel GO RKM, podatke pa so dnevno objavljali v medijih. Občinski in okrajni štabi RKS, ki so sprva delovali samostojno, so se kasneje vključili v okrajne ter občinske odbore, formirane pod okriljem republiškega odbora za pomoč. S tem so začeli delovati usklajeno, kar je omogočilo učinkovitejše razpore-

---

42 »Dr. Bogdan Breclj: Ni nevarnosti epidemij.« *Ljubljanski dnevnik*, 27. julij 1963, 2.

43 »Čimveč šotorov in montažnih hiš.« *Delo*, 30. julij 1963, 2.

janje pomoči in bolj koordinirano organizacijo. V tednu po potresu je postala zbiralna akcija RK Slovenije vse bolj sistematična. RKS je koordiniral tudi sprejem pomoči iz tujine – na mejnih prehodih in carinah (npr. Šentilj, Jezersko, Sežana) so bile dežurne službe, ki so prevzemale in usmerjale pomoč.⁴⁴ RKS je igral pomembno vlogo tudi pri sprejemu otrok iz Skopja in pri organizaciji sprejemnih centrov za otroke ter odrasle evakuirance. Pri delu je sodeloval z ostalimi organizacijami in organi, ki so prav tako skrbeli za sprejem ter organizacijo življenja evakuirancev. GO RKS je po potresu načrtoval nadaljevanje naslednjih ključnih nalog: pomoč pri vzpostavljanju evidence pogrešanih in umrlih, sodelovanje s Civilno obrambo, s CK ZKJ ter GO RKM pri iskanju pogrešanih oseb, sprejemanje nadaljnje pomoči iz tujine v skladu z navodili CK ZKJ, nadaljnja organizacija baz za evakuirance, skrb za evakuirance do njihove nadaljnje razbremenitve oziroma prevzema vsestranske ali vsaj delne oskrbe za evakuirane s strani pristojnih državnih služb.⁴⁵

Po potresu je hitro nastala velika potreba po krvi. GO RKS in Zavod za transfuzijo krvi v Ljubljani sta prebivalstvo takoj pozvala k darovanju krvi. Odziv je bil izjemen; zaradi velikega števila prostovoljcev vsi sploh niso mogli priti na vrsto. Že 26. julija dopoldne, takoj po prvih novicah o katastrofi v Skopju, so ljudje množično prihajali v Zavod za transfuzijo krvi v Ljubljani, ki je bil v kratkem tako napolnjen, da so ljudje na odvzem krvi čakali več ur. Na nekaterih postajah je zaradi velikega navala zmanjkalo steklenic za kri, zato se je GO RKS obrnil na centralni odbor RK Jugoslavije s prošnjo za takojšnjo dostavo dodatnih praznih steklenic.⁴⁶ Radio Ljubljana je še isti dan sporočil, da je krvodajalcev preveč in da bodo podana nadaljnja navodila za odvzem krvi. Po ocenah ljubljanskega okraja se je prijavilo med 45.000 in 50.000 ljudi, a vsem krvi niso mogli odvzeti – ponekod zaradi slabe organizacije, drugod zaradi pomanjkanja opreme ali ker darovalci niso poznali svoje krvne skupine. Septembra so sledile razprave

---

44 SI AS (Arhiv Republike Slovenije) 616, Rdeči križ Slovenije, šk. 501, Kratko poročilo o delu in ukrepih v zvezi z nesrečo v Skopju.

45 SI AS 616, šk. 501, Kratko poročilo o delu in ukrepih v zvezi z nesrečo v Skopju.

46 »Obvestilo GO RK Slovenije.« *Delo*, 27. julij 1963, 3.

in ocene glede poteka krvodajalske akcije. GO RKS je Centralnemu odboru RK Jugoslavije poslal dopis z ugotovitvami sestanka komisije za transfuzijo pri Zveznem zavodu za zdravstveno zaščito.⁴⁷ V njem so znova poudarili, da sta GO RKS in Zavod SRS za transfuzijo krvi že takoj po potresu preko radia pozvala k darovanju krvi. Prijavilo se je toliko krvodajalcev, da vsem niso mogli odvzeti krvi – tudi zato, ker so prihajali v prevelikem številu hkrati, brez vnaprej določene časovne razporeditve. Bistvena težava je torej tičala v pomanjkanju organizacije – prihod krvodajalcev ni bil usklajen. Na sestanku je tekla razprava tudi o tem, kako naj bi bila organizirana prva pomoč v primeru prihodnjih nesreč v SFRJ ali SR Sloveniji in kaj bi bilo smiselno imeti že vnaprej pripravljeno. Da se takšne težave ob prihodnjih nesrečah ne bi ponovile, so bili v dopisu GO RKS predlagani naslednji ukrepi za boljšo pripravo in koordinacijo za prihodnje krizne razmere: direktive naj prihajajo ob nesreči zgolj z enega mesta; prostovoljne krvodajalce naj bi zbirale zgolj tiste občinske in/ali krajevne skupščine Rdečega križa, ki jih bo za tak primer vnaprej določil GO RKS; ob nesreči bi bilo treba s prvo pošiljko krvi poslati tudi strokovnega uslužbenca, ki bi ugotovil, kakšne so dejanske potrebe po krvi; v republiškem merilu naj se pripravi program za zaloge krvne plazme; vnaprej je treba zagotoviti večje zaloge potrebne opreme za množične odvzeme krvi.⁴⁸

EVAKUIRANCI

Del prebivalcev Skopja, predvsem družine z otroki, je bil po potresu evakuiran tudi v SR Slovenijo. Občine in organizacije so takoj začele priprave na njihov prihod. Za prvo organizacijo sprejema so poskrbeli ZPMS, GO RKS in CK ZMS, skupaj z okrajnimi štabi v Celju, Kopru, Ljubljani in Mariboru. Sprejemni centri so bili – na pobudo republiškega odbora – postavljeni na železniških postajah v Ljubljani, Mariboru in Celju, saj so želeli preprečiti zmedo zaradi nenačrtovanih prihodov.⁴⁹ Zaradi številnih nalog je republiški

---

47 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 616, Rdeči križ Slovenije, šk. 500, 222-1/63-5.

48 SI AS 616, šk. 500, 222-1/63-5.

49 »Organizirajmo sprejemne centre po postajah.« *Delo*, 1. avgust 1963, 3.

odbor 1. avgusta ustanovil komisijo za evakuacijo otrok in odraslih iz Skopja, ki jo je vodil Boris Lipužič, republiški sekretar za šolstvo.⁵⁰ Komisija je bila tako primer organa, ki ga je ustanovil republiški odbor in s tem razporejal odgovornosti. Komisija je skrbela za namestitvev evakuirancev, organizacijo dela v domovih, pripravo pedagoških kadrov za delo z otroki in preučevala možnosti začasnega financiranja domov. Komisija je bila razdeljena v tri skupine: za sprejem, nastanitev in zdravstvo; za finančna vprašanja; ter za organizacijo dela in vzgojo. Republiški odbor je komisiji zaupal tudi naloge, kot so popis evakuirancev, nadzor nad kapacitetami nastanitev, zagotovitev stalnega vzgojiteljskega kadra, zdravstvena oskrba, prehrana in oblačila ter reševanje morebitnih težav, ki so se pojavljala. Komisija je, tako kot republiški odbor, delovala tudi na okrajni in občinski ravni. Komisija je dnevno sodelovala z okrajnimi štabi, ki so nadalje organizirali delo po posameznih občinah in bila v stalni komunikaciji s slovenskimi predstavniki v SR Makedoniji. Izdelala je smernice za delo in postopoma predajala dolgoročne naloge pristojnim službam in s tem, kot republiški odbor, ohranjala nekakšno koordinacijsko funkcijo.⁵¹ Zaradi velikega števila evakuirancev, obveščanja javnosti, makedonskih družin in oblasti, je vsaka republika poskrbela za vodenje evidence evakuirancev, sezname pa so bili objavljeni tudi v časopisih.

ZPMS, GO RKS in druge organizacije so takoj po prejemu novice o prihodu otrok začele priprave. Večina evakuirancev naj bi bila nameščena v dijaške domove in internate, npr. Dijaški dom Ivana Cankarja, Dom Majde Vrhovnik, Dom Anice Černejeve in druge. V Ljubljani je bilo takoj pripravljenih 1.200 ležišč s prehrano in zdravstveno oskrbo, ki jo je zagotovil RKS. Domovi so stopili v stik tudi s taborniškimi organizacijami in društvi, ki so želela pomagati. Že prvi dan je svojo pomoč ponudilo 120 učiteljev in vzgojiteljev iz Ljubljane. Poleg vsakodnevnih podatkov o povečani materialni

---

50 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Informacija o stanju in problemih skopskih evakuirancev ter o predlogih z ukrepanje pristojnih upravnih organov družbeno političnih skupnosti.

51 SI AS 537, šk. 323, Informacija o stanju in problemih skopskih evakuirancev ter o predlogih z ukrepanje pristojnih upravnih organov družbeno političnih skupnosti.

in finančni pomoči so občinski ter okrajni odbori za pomoč prejeli tudi informacije glede možnosti nastanitve otrok. Celje je bilo pripravljeno sprejeti 1.000 otrok, Kranj 560, dodatnih 500 v počitniške domove.⁵² Mariborski okraj je pripravil dodatne prostore v Glažuti, Poljčanah in Ptuju, kjer so nudili tudi zdravstveno oskrbo. Koprška stanovanjska skupnost je imela prostor za 100 otrok, Nova Gorica za 400, vključno z vrtcem v Solkanu. Kapacitete so ponudili tudi Ajdovščina, Tolmin, Vrhnika, Hrastnik, Kamnik, Črnomelj, Jesenice, Litija, Trebnje, Novo mesto in Tržič. Občina Črnomelj je npr. ponudila enoletno oskrbo za 30 otrok z učiteljem, pred poukom pa še taborjenje v Vinici. Med kraji so bila razhajanja v kapacitetah – odvisno od šol in počitniških domov – vendar je velik del Slovenije ponudil pomoč. Veliko družin je izrazilo željo, da bi evakuirance, predvsem otroke, sprejeli na svoj dom. Iz Borovnice sta zakonca Turšič zapisala: *»nudila bi mu topel dom in mu skušala nadomestiti izgubljene starše; poskrbela bi za njegovo vzgojo, tako da bi postal dober državljan.«*⁵³ V mariborskem okraju se je do 7. avgusta javilo 250 družin, 50 je želelo poleg otroka sprejeti tudi mamo, 50 družin pa otroka celo posvojiti.⁵⁴ V Lenartu se je javilo 200 družin, v Pomurju 281 za sprejem otrok. Vse informacije o prostih kapacitetah so bile preko občinskih in okrajnih odborov posredovane komisiji za evakuacijo, ki je evakuirance razporejala na prosta mesta.

30. julija zjutraj je na ljubljansko železniško postajo prispel prvi vlak z 255 otroki iz Skopja. Otroke in matere so pričakale zdravstvene in pedagoške ekipe, opravili so zdravniški pregled, popis, fotografiranje, odvzem prstnih odtisov in jih oblekli v nova oblačila. Nastanjeni so bili v domove, kjer so dobili hrano in začasno karanteno.⁵⁵ GO RKS je preko Zveze radioa-

---

52 »Tudi naša republika bo sprejela otroke iz Skopja.« *Delo*, 30. julij 1963, 2.

53 »Tričetr milijarde.« *Ljubljanski dnevnik*, 31. julij 1963, 3.

54 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 55, Zapisnik razgovora s predstavniki okrajnih odborov SZDL v zvezi s pomočjo Skopju, ki je bil na Glavnem odboru SZDL Slovenije dne 7. avgusta 1963.

55 SI AS 537, šk. 323, Informacija o stanju in problemih skopskih evakuirancev ter o predlogih z ukrepanje pristojnih upravnih organov družbeno političnih skupnosti.

materjev Slovenije 30. julija poslal brzojavko GO RK Makedonije in staršem otrok, ki so prispeli v Ljubljano. Sporočilo je vsebovalo naslednje besede:

Otroci so v Ljubljani dobro in skrbno nameščeni. Trudimo se, da bi jim bilo bivanje pri nas prijetno in, da bi jim čimbolj nadomestili vso vašo skrb in ljubezen. Skrbeli bomo zanje kot za svoje lastne otroke in jim nudili vse, da bi čimprej preboleli težke posledice potresa in da bi se mogli vsestransko razviti v svoji rasti.⁵⁶

Do 3. avgusta je SR Slovenija sprejela skupno 1.750 evakuirancev. Verjetno zato, ker je bila od SR Makedonije najbolj oddaljena, je v SR Sloveniji bivalo najmanj evakuirancev iz Skopja – največ jih je bilo v makedonskih krajih, veliko tudi v SR Srbiji. Vsega skupaj je bilo v SR Sloveniji največ 2875 evakuirancev, od tega v celjskem okraju 544 evakuirancev, koprskem okraju 398, ljubljanskem okraju 1215 in mariborskem okraju 718. Nastanjeni so bili v 30 različnih domovih. Njihova starostna struktura je bila naslednja: 589 otrok do 6. leta starosti, 1.705 otrok med 7. in 15. letom, 205 otrok med 16. ter 18. letom in 376 oseb, starejših od 19 let.⁵⁷ Čeprev je prostor za evakuirance ponudilo veliko manjših slovenskih občin in krajev, so bili evakuiranci večinoma nastanjeni v večjih mestih ali na njihovem obrobju. Komisija je bila tista, ki je nove skupine usmerjala v različne domove in kraje, sprejeme pa so vodili okrajni in občinski odbori. Če za primer vzamemo koprski okraj, kjer je bila 9. avgusta sprejeta novica o prihodu približno 380 evakuirancev, ki jih je komisija usmerila v Postojno, kjer je njihovo namestitev prevzel okrajni štab Koper.⁵⁸ 10. avgusta je občinski odbor Postojne – ki je deloval pod okrajno skupščino Koper – s pomočjo JLA in Tajništva za notranje zadeve Koper prevzel vso odgovornost za sprejem ter razmestitev skupine otrok in mater z dojenčki iz Skopja.

---

56 »Zanje bomo skrbeli kot za lastne otroke.« *Delo*, 31. julij 1963, 2.

57 SI AS 537, šk. 30, Poročilo o pomoči SR Slovenije Skopju.

58 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Informacija o delu komisije za evakuacijo otrok in odraslih pri republiškem odboru SRS za pomoč Skopju.

Čeprav so se za sprejem otrok ponudile številne družine po vsej SR Sloveniji, je republiška komisija sprejela odločitev, da je zaradi počutja otrok in njihove možnosti šolanja bolje, da ostanejo v večjih skupinah. Pri tem je vztrajala tudi SR Makedonija, ki je dopuščala razmestitev otrok k družinam zgolj v primeru povezave z družino otroka ali če prevzamejo nad otrokom polno materialno in moralno odgovornost.⁵⁹ Vseeno so verjetno nekateri evakuiranci – če ne otroci, verjetno družine in odrasli – začasno bivali tudi pri slovenskih družinah, saj je komisija za evakuacijo 8. avgusta preko RTV SLO ter tiska pozvala vse, pri katerih so bili začasno nastanjeni prebivalci Skopja, naj jih prijavijo za začasno bivanje pristojnim občinskim organom in jih po odhodu tudi odjavijo.⁶⁰ V nekaterih primerih so ljudje iz Skopja prihajali tudi neorganizirano, posamezniki ali v manjših skupinah. Delovno sposobni moški (18–55 let) so bili napoteni nazaj v Skopje, saj so tam potrebovali delovno silo.⁶¹ Pojavili so se tudi poskusi zlorab s strani posameznikov iz SR Slovenije ali SR Makedonije – npr. posamezniki so pod lažno pretvezo zahtevali denarno pomoč, zbirali sredstva za izmišljene primere ali skušali uiti mobilizaciji za pomoč pri obnovi. V Ljubljano je prispelo tudi nekaj romskih družin iz okolice Skopja, ki so bile nameščene v začasna bivališča, vendar so zaradi medsebojnih preteпов in preprirov povzročale veliko problemov. Iz Skopja je 1. avgusta prispel tudi mlad par, ki je bil nameščen v internatu gradbene šole v Ljubljani. Zaradi nezadovoljstva z nastanitvijo in s sprejemom sta se še isti dan odločila za vrnitev v Skopje.

Po prihodu evakuirancev so pristojni organi v domovih želeli vzpostaviti dobro notranjo organizacijo. Nastale so mentorske skupine, ki so vodile delo z otroki po principih pionirske samouprave. Otroci so se vključevali v mladinske organe, pri organizaciji pa so sodelovali ZPMS, ZMS in občinski odbori. Vsaki skupini je bil dodeljen tudi makedonski študent kot tolmač.⁶²

---

59 SI AS 537, šk. 55, Zapisnik razgovora s predstavniki okrajnih odborov SZDL v zvezi s pomočjo Skopju, ki je bil na Glavnem odboru SZDL Slovenije dne 7. avgusta 1963.

60 »Begunce iz Makedonije je treba prijaviti.« *Delo*, 9. avgust 1963, 2.

61 SI AS (Arhiv Republike Slovenije) 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Bilten okrajnega odbora za pomoč ponesrečencem v Skopju Koper, 8. avgust 1963.

62 »Njihov drugi dom.« *Ljubljanski dnevnik*, 31. julij 1963, 5.

Okrajni odbori so po posvetovanju z GO SZDL Slovenije izdali navodila in priporočila glede življenja ter dela v domovih. Predlagano je bilo, da se v vsakem domu oblikuje domski svet, ki naj ga sestavljajo upravnik doma, pedagoški vodja, zdravstveni delavec, ekonomski zastopnik političnih organizacij in v domovih, kjer so nastanjene matere, tudi njihova predstavnica.⁶³ Vsak vzgojitelj je bil odgovoren za skupino do 20 otrok in je zanje pripravljajal dnevni program iger, izletov, prireditev in delavnic. Občina Ljubljana – Center se je denimo dogovorila s kinom Sloga za brezplačne predstave, Vesna film pa je prispeval filme. Otroci so imeli možnost dopisovanja s starši, domovi so zagotovili dopisnice in znamke. Posebna skrb je bila namenjena materam z otroki. V sredini avgusta je bilo namreč že znano, da se v Skopju že izplačujejo redni dohodki.⁶⁴ Določeno je bilo tudi, da bodo matere z otroki, mlajšimi od sedem let, ki so bile evakuirane, svoja delovna mesta obdržale in še naprej prejemale del zaslužka. Socialni delavci so morali poskrbeti, da bi se matere v SR Sloveniji začasno čim prej zaposlile na podobnih delovnih mestih, kot so jih opravljale v Skopju. Ob tem so opozarjali, da bi lahko vedenje, da ljudje, ki imajo zagotovljena sredstva za življenje, v SR Sloveniji bivajo brezplačno, negativno vplivalo na pripravljenost Slovencev za nadaljnjo pomoč.⁶⁵ V Slovenijo sta bili poslani dve makedonski predstavnici, ki sta obiskali vse domove, preverili razmere in ugotovili, da se večina mater namerava vrniti v Skopje ali k sorodnikom, kar je bilo tudi v interesu makedonskih oblasti – da bi se družine čim prej združevale.⁶⁶ V domovih so se pojavljale tudi težave. Nekateri otroci so se pritoževali nad hrano, ker niso bili vajeni slovenske kuhinje. Nekatera podjetja ali kmetijske zadruge so kot pomoč za skopske evakuirance darovale tudi hrano. V mariborskem okraju so na primer tako dobili veliko zelja in krompirja. Ker pa Makedonci te hrane niso bili navajeni, so odbori daro-

---

63 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Bilten okrajnega odbora za pomoč ponesrečencem v Skopju Koper, 15. avgust 1963.

64 SI AS 537, šk. 323, Bilten okrajnega odbora za pomoč ponesrečencem v Skopju Koper, 15. avgust 1963.

65 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 55, Zapisnik razgovora s predstavniki okrajnih odborov SZDL in nekaterih družbenih organizacij, ki je bil na Glavnem odboru SZDL Slovenije – dne 12. avgusta 1963.

66 SI AS 537, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

vano hrano oddali v obrate družbene prehrane v zameno za hrano, ki je bila bolj prilagojena okusu evakuirancev.⁶⁷ Opozorili so na pomanjkanje higijene, kadra in ustrezne nege. V takšne domove so bile poslane posebne komisije z ustreznimi pooblastili za reševanje težav. V nekaterih domovih so imeli težave z disciplino med mladimi – nekateri otroci se niso pustili fotografirati za vodenje evidence in niso želeli pospravljati svojih bivalnih prostorov. Zaradi problemov z disciplino in ostalih problemov med mladimi so iskali rešitve, kako jih zaposliti. Ker starejših mladincev niso nameravali vključevati v mladinske delovne brigade, so razmišljali, da bi, na prostovoljni osnovi, nekatere vključili v delovne akcije v slovenskih krajih, nekateri bi lahko delali tudi kot vodiči skupin mlajših otrok. Nekateri matere z dojenčki so povzročale težave tudi pri zdravstveni negi otrok, saj so skrivale zdravstvena stanja otrok, zaradi česar so se širila črevesna obolenja in nasprotovale pranju otroških plenjc ter jih metale kar skozi okna.⁶⁸ So pa okrajni odbori pozivali tudi k strpnosti do skopskega prebivalstva, k razumevanju teže katastrofe in posledično do razumevanja nekaterih morebitnih »nezdravih« zahtev ali pretiravanj s strani evakuirancev.

Po nastanitvi evakuirancev je bilo treba urediti tudi šolanje otrok. V Skopju so bile poškodovane skoraj vse osnovne šole – delujoče so ostale le tri. Po ocenah naj bi se v šolskem letu 1963/64 v jugoslovanskih republikah šolalo okoli 7.000 skopskih otrok. Zaradi začetka šolskega leta je bilo treba dijaške domove izprazniti. Otroke je bilo treba preseliti drugam, zagotoviti učitelje makedonskega jezika ter pouk po učnem načrtu SR Makedonije. V Sloveniji naj bi se zato vzpostavila tri večja šolska središča – v Mariboru, Fiesi in sprva predlaganem Poreču – kamor bi preselili večje skupine otrok in matere, da bi lahko oblikovali celovite osnovnošolske razrede od 1. do 8. razreda. Kasneje je bila ideja o Poreču opuščena zaradi pomislekov glede medrepubliške odgovornosti, prednost pa je bila dana lokacijam znotraj

---

67 SI AS 537, šk. 55, Zapisnik razgovora s predstavniki okrajnih odborov SZDL v zvezi s pomočjo Skopju, ki je bil na Glavnem odboru SZDL Slovenije dne 7. avgusta 1963.

68 SI AS 537, šk. 55, Zapisnik razgovora s predstavniki okrajnih odborov SZDL in nekaterih družbenih organizacij, ki je bil na Glavnem odboru SZDL Slovenije – dne 12. avgusta 1963.

SR Slovenije.⁶⁹ Slovenski sekretariat za šolstvo naj bi zagotovil prostore in šolske potrebščine, SR Makedonija pa poskrbela za učbenike in učitelje. Ker je prihod makedonskega učiteljskega kadra zamujal, so se pojavile tudi pobude, da bi pouk začasno izvajali slovenski učitelji. Ker komisija za evakuacijo ni imela pristojnosti za dolgoročno organizacijo, je šolanje prešlo v pristojnost občin, okrajev in republiških organov v sodelovanju z organi SR Makedonije.⁷⁰ Težave pa so bile tudi s financiranjem. Domovi, kjer so bivali otroci, niso imeli večjih finančnih rezerv. 5. avgusta je Republiški sekretariat za finance SRS okrajnim in občinskim skupščinam že posredoval navodila za začasno financiranje oskrbovanja skopskih evakuirancev, dokler ne bo oskrbovanje urejeno. Do 8. avgusta končnih odločitev glede financiranja še ni bilo; veliko sredstev so do takrat prispevale tudi občinske in okrajne skupščine. To je pomenilo tudi, da so nekatere občine, sploh tiste, ki so evakuirance sprejele in jim nudile bivališče, nosile večja finančna bremena glede stroškov, ki so nastali v zvezi s prevzemom evakuirancev, nekaterih pa na tem področju sploh niso prispevali. Glede ureditve financiranja je bilo s strani raznih organizacij in organov podanih več predlogov, kako bi lahko ta problem rešili. Komisija za evakuacijo otrok in odraslih je predlagala, da domovi poročajo pristojnim občinskim skupščinam o dosedanjih stroških ter porabljenih lastnih sredstvih, vse ustanove, ki bi nadalje skrbele za nastanitev ali šolanje evakuirancev, pa naj bi pripravile predračune stroškov za šolanje in socialno varstvo. Ti predračuni bi bili predloženi občinskim skupščinam, sredstva pa bi se delno krila iz prispevkov evakuirancev v delovnem razmerju, evakuirancev z zaposlenimi starši ali sorodniki v Makedoniji, ustreznih skladov SR Makedonije in prispevkov, ki bi jih določil Izvršni svet Skupščine SR Slovenije.⁷¹

---

69 SI AS 537, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

70 SI AS 537, šk. 323, Informacija o stanju in problemih skopskih evakuirancev ter o predlogih z ukrepanje pristojnih upravnih organov družbeno političnih skupnosti.

71 SI AS 537, šk. 323, Informacija o stanju in problemih skopskih evakuirancev ter o predlogih z ukrepanje pristojnih upravnih organov družbeno političnih skupnosti.

Predvideno je bilo, da bodo v SR Sloveniji dlje časa ostali otroci, upokojenci, invalidi, torej predvsem tisti, ki niso bili sposobni za delo, medtem ko naj bi se, po stališču vodstva SR Makedonije, »vsi, ki so sposobni za delo in so imeli svoja delovna mesta, sodelujejo v izgradnji Skopja – orientirati, naj se vrnejo v Skopje.«⁷² Tudi mladina med 15. in 19. letom naj bi se postopoma vračala v Skopje, v začetku septembra jih je v SR Sloveniji ostalo le še približno 200.⁷³ Komisija za evakuacijo je predlagala, da se lahko vrnejo tiste družine, katerim bodo v Skopju zagotovljeni osnovni pogoji za življenje. Matere in ostali odrasli evakuiranci, ki so pomagali pri delu v domovih, naj bi se vključili v aktivno politično ter družbeno življenje krajev, kjer so prebivali. Nekatere matere so želele s svojimi otroki oditi. Tistim, ki so se želele vrniti, je bil omogočen odhod, če so navedle naslov bivanja. Matere so morale ob odhodu vzeti s seboj vse otroke do sedmega leta, šoloobvezne otroke pa so lahko pustile v SR Sloveniji. Za odobritev odhoda, ki ga je potrdila komisija za evakuirance pri okrajni skupščini, je morala mati izpolniti pet kopij posebnega obrazca. Teh pet kopij je moral dom, v katerem je mati bivala, poslati komisiji za evakuirance v okrajni skupščini. Komisija je prošnjo obravnavala in jo potem dostavila materi, upravi doma, občinski skupščini – komisiji za evakuirance, štabu za evakuirance v Skopju, eno kopijo pa obdržala za lasten arhiv.

FINANČNA IN MATERIALNA POMOČ

Posamezniki, delovne organizacije in razne skupine so Skopju iz SR Slovenije pomagali z zbiranjem finančne in materialne pomoči ter s formiranjem ekip za odhod v Skopje. Prišlo je do nekako oblikovanega enotnega mnenja, da nobena, še tako dobro organizirana centralizirana akcija s strani države, ne bi mogla nadomestiti pobude in iniciative samoupravnih, političnih ter strokovnih organizacij takoj po potresu. O pomoči posameznih podjetij, občin, kolektivov in posameznikov so časopisi napisali veliko

---

72 SI AS 537, šk. 55, Zapisnik razgovora s predstavniki okrajnih odborov SZDL v zvezi s pomočjo Skopju, ki je bil na Glavnem odboru SZDL Slovenije dne 7. avgusta 1963.

73 SI AS 537, šk. 30, Poročilo o pomoči SR Slovenije Skopju.

število člankov in tako obveščali javnost o poteku pomoči. Veliko število slovenskih delovnih kolektivov je prispevalo enodnevne zasluzke, nekateri pa so se odločili za večdnevne prispevke. Nekatera podjetja so se odločila pomagati s svojimi izdelki – npr. Delamaris je v Skopje poslal tovornjak s proizvodi, Krka in Lek pa sta v poslala velike količine potrebnih zdravil. Nekateri delovni kolektivi, kot na primer delavci tovarne Tomos, so se odločili za dodatno delo ob nedeljah, pri čemer so ves zaslužek namenili za pomoč Skopju. Pomoč se je zbirala prek okrajnih in občinskih odborov, pošiljanje je organiziral republiški odbor. Vsa pošiljanja so morala potekati organizirano, po navodilih, ki jih je določil republiški odbor in so jih izvajali okrajni odbori. Torej material, ki so ga organizacije in podjetja zbrali, je pri njih ostal, dokler ni bil uradno odposlan. Oblasti so hitro sprejele sklep, da je treba nemudoma uvesti ustrezne ukrepe, ki bodo omogočili vključitev SR Slovenije v aktivno sodelovanje pri bodočih dolgoročnih prizadevanjih za obnovo in normalizacijo življenja v Skopju, s poudarkom na povečanju proizvodnje.⁷⁴ To je pomenilo, da so se slovenska podjetja usmerila v večjo proizvodnjo produktov, ki so bili v Skopju nujno potrebni. V prvih dneh po potresu je bila ključna hitra proizvodnja šotorov, barak in montažnih hiš, tudi zaradi možnosti poslabšanja vremena. Po podatkih, objavljenih 4. septembra 1963, je skupna poslana pomoč iz SR Slovenije – s strani IS SRS, posameznikov, gospodarskih in družbenih organizacij – znašala 1.129,6 milijona dinarjev, poleg tega je bilo poslanega materiala v vrednosti 229,2 milijona dinarjev.⁷⁵ Vsi prispevki so imeli tudi velik moralni pomen, saj so posamezniki in delovni kolektivi prevzeli odgovornost za finančno ter materialno pomoč Skopju. Tega se je zavedal tudi Izvršni odbor GO SZDL, ki je poudaril, da bo treba v prihodnje še naprej krepiti zavest ljudi in organizacij, sploh pri nadaljnji izgradnji, ko bo potrebnega še več materiala in pomoči.⁷⁶ Pojavili so se tudi posamezni negativni odzivi: od žaljivih opazk do odporov do prispevkov med prebivalstvom, zaradi česar so bili proti nekaterim osebam uvedeni celo upravnokazenski postopki. Tudi financi-

---

74 SI AS 537, šk. 30, Poročilo o pomoči SR Slovenije Skopju.

75 Prav tam.

76 SI AS 537, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

ranje je bilo treba ustrezno urediti in določiti s pravili. Na državni ravni je Zvezni sekretariat za finance v sodelovanju z Zveznim sekretariatom za splošne gospodarske posle pripravil pojasnilo o tem, iz katerih sredstev lahko gospodarske organizacije pomagajo žrtvam potresa.⁷⁷ Gospodarske organizacije so lahko sredstva za pomoč črpale iz sklada skupne potrošnje ali – če tam ni bilo dovolj sredstev – iz čistega dohodka leta 1963, vendar so morali ta sredstva v naslednjem letu nadomestiti.⁷⁸ Stroške pošiljanja materialne pomoči Skopju po naročilu republiškega odbora in stroške ekip iz proračunskih organov je na začetku kril IS SR Slovenije. Stroške ekip so običajno krila podjetja sama ali pa so se – po dogovoru z okrajnimi odbori – razdelili med več podjetij.

Zveza mladine Slovenije (ZMS) je v sklopu pomoči Skopju igrala pomembno vlogo, kar je potrdil tudi množičen odziv mladih v SR Sloveniji, ki so želeli na svoj način pomagati Skopju. Ti so se med prvimi vključili v krvodajalske akcije ter se prijavljali v delovne brigade. Priprave so stekle že v dneh po potresu – mladinske brigade naj bi sestavljali predvsem mladi strokovnjaki, predvsem gradbeniki in inštalaterji. Nekateri mladostniki, starejši od 15 let, so se kot evakuiranci tudi vrnili v Skopje in se pridružili brigadam. Prijave v brigade so potekale preko okrajnih komitejev ZMS. V avgustu dodatne brigade še niso bile potrebne, saj je bilo že 6. avgusta (na prvi delovni dan brigad) v Skopju dvanajst brigad, v katerih je bilo približno 800 mladih.⁷⁹ Slovenske brigade naj bi se tja odpravile med septembrom in novembrom 1963. V brigade so želeli vključiti predvsem mlade s strokovnim znanjem, ki še niso bili zaposleni, saj je obstajala možnost, da bi nekateri od njih ostali v Skopju tudi po obnovi, kjer je v določenih panogah primanjkovalo strokovnjakov. Na seji CK ZMS 6. avgusta so se zbrali predsedniki okrajnih komitejev ZMS in člani sekretariata CK. Razpravljali so o treh ključnih področjih, kjer je sodelovala ZMS: organizaciji mladinskih delovnih brigad, ki bodo pomagale obnoviti Skopje, organizaciji šolanja za šoloobvezne otroke in postopno vključevanje skopskih otrok v slovenske

---

77 »Iz katerih sredstev je moč dajati pomoč žrtvam potresa.« *Delo*, 28. julij 1963, 10.

78 Prav tam.

79 »Pomoč naj se odraža v povečani proizvodnji.« *Ljubljanski dnevnik*, 7. avgust 1963, 4.

družine ter o možnostih štipendiranja skopskih študentov.⁸⁰ V načrtu je bilo, da bi pri skrbi za šoloobvezne otroke mladinske organizacije sodelovale z republiškim sekretariatom za šolstvo. Pomoč mladih ni bila zgolj fizična, temveč tudi moralna – prisotnost mladinskih delovnih brigad je dvignila razpoloženje in pomagala pri zagnanosti mladih v mestu, ki se je znašlo sredi katastrofe. V prvi fazi gradnje, ki je bila še precej neorganizirana, mladih niso želeli množično pošiljati na gradbišča, saj so jih želeli vključiti v kasnejših, bolj sistematičnih fazah obnove.⁸¹ Izvršni odbor GO SZDL je podal mnenje, da mladinske brigade v poletnem in jesenskem obdobju niso bile tisti faktor, ki bi lahko bistveno pripomogel k izgradnji Skopja, so pa bile pomemben moralnopolitični faktor.⁸² Vida Tomšič je na sestanku GO SZDL izpostavila, da tudi Skopje ni želelo mladinskih delovnih brigad, saj je bilo v Skopju dovolj nekvalificirane delovne sile, ki bi jo bilo treba usposobiti – torej je bilo zaželeno, da bi tudi slovenska podjetja uporabljala tamkajšnjo delovno silo. Član odbora Miha Marinko je izpostavil, da se je s propagando glede mladinskih delovnih brigad morda celo pretiravalo, saj *»bi bilo popolnoma odveč, če bi sedaj še mi mobilizirali neko tako nekvalificirano delovno silo, ker bo že tako dovolj problemov, kam bi to delovno silo spravili.«*⁸³ Iz tega lahko sklepamo, da so k formiranju mladinskih delovnih brigad za pomoč Skopju oblasti spodbujale bolj zaradi moralnopolitičnega vidika in dviganja morale, ne pa, ker bi bila to delovna sila, ki bi jo v Skopju nujno potrebovali.

OBNOVA MESTA

Peti dan po potresu je bila – vsaj simbolično – oblikovana komisija za obnovo in izgradnjo novega Skopja, ki je določila tri ključne faze. Prva faza je bila evakuacija prebivalcev in neproduktivnega dela ter začasna

---

80 »Vso pomoč bratskem Skopju.« *Delo*, 7. avgust 1963, 2.

81 SI AS 537, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

82 Prav tam.

83 SI AS 537, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

nastanitev ljudi v šotorih in taboriščih, poleg organizacije nujnih tehničnih, zdravstvenih ter drugih služb. Naslednja faza je zajemala postavitev barak in drugih montažnih objektov do zime za nastanitev aktivnega prebivalstva ter začetek čiščenja ruševin. Tretja faza je zajemala obnovo in izgradnjo Skopja na podlagi novih načrtov, z ustrezno tehnično organizacijo. Faze so se med seboj tudi prepletale, posebej druga in tretja faza, saj so bila naselja ter montažni objekti, ki so jih gradila tudi slovenska podjetja, uradno sicer del druge faze, vendar so bila hkrati načrtovana kot dolgoročna naselja.⁸⁴ Po prvi pomoči s strani organizacij RK, zdravniških ekip, tehničnih ekip in ukrepov zveznih ter republiških organov, ko je bilo poskrbljeno za vse ranjence in bolnike, vključno z njihovo nastanitvijo ter zdravljenjem, se je začelo z naslednjim korakom – zagotovitvijo začasnih nastanitve za približno 170.000 ljudi v šotorskih naseljih in v poslopjih, ki jih je bilo mogoče adaptirati. Naslednja faza je bila gradnja začasnih montažnih naselij in barak, medtem ko so se pripravljali urbanistični načrti za gradnjo novega Skopja ter zaključevala osnovna raziskovanja seizmologov. Odstranjevanja ruševin in nove gradnje v prvih dneh po potresu ni bilo mogoče začeti tudi iz razloga, ker so pod ruševinami še iskali žive ljudi.⁸⁵ Le z zagotovitvijo začasnih bivališč je lahko življenje v Skopju ponovno steklo in omogočilo odstranjevanje ruševin, sanacijo posledic potresa ter obnovitvena dela v podjetjih, komunalnih, zdravstvenih in drugih družbenih službah, javnih ustanovah ter institucijah. Med drugim je bilo treba zagotoviti strehe nad glavo več deset tisočim delavcem skopske industrije, katere delovanje so želeli hitro obnoviti. Tako je bil oblikovan načrt za gradnjo satelitskih naselij okrog Skopja, ki bi se postopoma širila in sprejemala tudi družine delavcev. Vsako naselje naj bi predstavljalo zaključeno celoto z restavracijami oziroma menzami, s šolami, trgovinami, pralnicami, z vrtci in s cesto do središča mesta. Montažna gradnja je tako omogočila začasna prebivališča ljudem, ki so v Skopju ostali, in vsem tistim, ki so pomagali pri gradnji novega Skopja, torej pomagali graditi prva nova naselja. Proti montažni

---

84 Mušič, Braco. »Urbanistične perspektive.« *Gradbeni vestnik*, 12/8–9 (1963), 204.

85 »Prva je evakuacija prebivalstva,« 1.

gradnji je bilo tudi nekaj odpora, češ da gre le za začasno rešitev.⁸⁶ Načrt je bil do zime zagotoviti nastanitve za približno 120.000 oseb. 50.000 od teh naj bi bilo naseljenih v obnovljene med potresom poškodovane hiše, približno 70.000 prebivalcev pa v novih predmestnih satelitskih montažnih naseljih.⁸⁷

SLOVENSKA POMOČ PRI SANACIJI

Pred začetkom druge faze slovenske pomoči, ki je obsegala predvsem slovensko gradnjo ter pomoč pri obnovi Skopja, je bilo treba znotraj prve faze pomagati pri vzpostavitvi stabilnih razmer v mestu, da se je gradnja sploh lahko začela. Takoj po potresu je tudi SR Slovenija pokazala visoko stopnjo pripravljenosti za pomoč prizadetemu Skopju. Slovenski strokovnjaki, tehniki, gradbeniki in predstavniki podjetij so nemudoma pristopili k organizaciji nujne pomoči ter sodelovali pri sanaciji ruševin in vzpostavljanju osnovnih pogojev za življenje. Že 27. julija je republiški odbor za pomoč Skopju z letalom v mesto poslal strokovnjake za električno razsvetljava, vodovod in telekomunikacije, med drugim tudi 17-člansko ekipo iz Hrastnika, sestavljeno iz monterjev in ključavničarjev. Delavci podjetja Iskra, ki je imela v Skopju svoje predstavništvo in industrijsko prodajalno, so za Skopje v rekordnem času izdelali začasno samodejno telefonsko centralo s 300 priključki – delavci so delali v dveh ali celo treh izmenah.⁸⁸ Vse ekipe so bile opremljene s šotori, hrano in z orodjem, da so lahko delovale neodvisno. V torek, 30. julija, je v Skopje prispela tudi posebna ekipa Ljudske milice iz Ljubljane, ki naj bi pomagala pri urejanju prometa in koordinaciji s svojimi radijskimi oddajniki zveze med posameznimi štabi v Skopju. Na terenu so se slovenske ekipe spopadale z zahtevnimi nalogami – rezalci in varilci so pomagali pri reševanju ujetih, posebno usposobljene ekipe pa so skrbno odstranjevale butanske jeklenke in vnetljive snovi, ki so ostale

---

86 SI AS 537, šk. 55, Zapisnik razgovora s predstavniki okrajnih odborov SZDL in nekaterih družbenih organizacij, ki je bil na Glavnem odboru SZDL Slovenije – dne 12. avgusta 1963.

87 »Program obnove in izgradnje Skopja bo ob dobri koordinaciji realiziran.« *Delo*, 27. avgust 1963, 1.

88 »Iskrina pomoč Skopju.« *Delo*, 14. avgust 1963, 10.

v ruševinah. Slovenski železničarji so pomagali pri vzpostavitvi začasne železniške postaje. V Skopje je bila poslana tudi skupina slovenskih statikov in strokovnjakov, ki so ocenjevali stanje industrijskih objektov ter strojev in možnosti za njihovo obnovo ter nadaljnje delovanje (npr. v tekstilni, železarski, kožni, čevljarški in kemični industriji. Na podlagi poročil raznih tehničnih ekip, ki so delovale takoj po potresu v Skopju, je bilo do 31. julija 1963 v Skopje iz SR Slovenije poslanih 51 tehničnih ekip s 507 strokovnjaki in vso tehnično opremo.⁸⁹ Na eni izmed sej Predsedstva gospodarske zbornice SRS je bilo poudarjeno, da odsotnost velikega števila slovenskih strokovnjakov ne sme vplivati na dinamiko in hitrost proizvodnje v SR Sloveniji. K temu naj bi prispevalo tudi to, da so bili strokovnjaki, ki so bili poslani v Skopje, približno enakomerno razporejeni iz vseh koncev SR Slovenije. Tudi organizacija poteka pošiljanja ekip in strokovnjakov v Skopje je bila ključnega pomena. Republiški odbor za pomoč je zato izdal obvestilo, naj delovne organizacije ne pošiljajo ekip in strokovnjakov v Skopje, če jim ni to posebej naročeno. *»Podjetja naj sicer imajo pripravljene svoje strokovnjake v ta namen, vendar naj ti redno delajo na svojih delovnih mestih; v Skopje jih bo poslal po potrebi le republiški odbor za pomoč Makedoniji,«*⁹⁰ so se glasila navodila republiškega odbora. V časopisnih člankih razmere na terenu niso bile pogosto izpostavljene, vendar je bilo delo zelo naporno. Delali so podnevi in ponoči, ob veliki vročini, v mestu pa je bilo tudi pomanjkanje pitne vode. Sčasoma se je situacija izboljšala – začeli so prejemati tople obroke iz vojaških kuhinj, omogočena je bila večja uporaba mehanizacije.

SLOVENSKA POMOČ PRI GRADNJI

Slovenski gradbeni strokovnjaki in podjetja so se takoj po potresu dejavno vključili v obnovo Skopja. Že dan po nesreči so v mesto prispeli slovenski gradbeniki in drugi strokovnjaki, ki so se pridružili komisijam za pregled in oceno stanja ter sodelovali v operativnih skupinah, ki so začele načrtovati obnovo. Tudi gradnja je predstavljala obsežno področje, ki je

---

89 »Intenzivna akcija od vsega začetka«, 9.

90 »Obvestilo delovnim organizacijam«, 2.

zahtevalo veliko organizacije, usklajevanja in natančnih navodil. Zvezna gospodarska zbornica – Svet za gradbeništvo – je na izredni seji 7. avgusta v Beogradu, kjer so se zbrale vse republiške zbornice, sprejela prve ukrepe in razdelila naloge, ki naj bi jih pri izgradnji novega Skopja prevzela gradbena podjetja iz posameznih republik. Obseg nalog, ki so čakale jugoslovanske gradbenike, naj bi bil v naslednjih štirih mesecih in pol enak 50% letne stanovanjske izgradnje v celotni državi.⁹¹ Dogovorili so se tudi, da se uvede sistem konkretnih nalog za posamezne republike. Zaradi posebnih okoliščin in potrebe po boljši organizaciji dela je republiški odbor 19. avgusta ustanovil Koordinacijski center SRS za izgradnjo Skopja. Vanj so bili vključeni predstavniki gradbeništva, industrije gradbenega materiala, instalacij in montažnih objektov. Naloge centra so bile: evidentiranje razpoložljivih kapacitet, spodbujanje iniciativ predvsem na področju gradbene operative, in koordinacija dela podjetij, ki so bila vključena v obnovo.⁹²

Koordinacijski center je bil razdeljen na Koordinacijski kolegij v Ljubljani (direktorji podjetij) in Operativni kolegij v Skopju (vodje gradbišč), kar je zagotovilo boljši nadzor nad izvedbo del. Med seboj so si razdelili obseg dela glede na območja in zahtevnosti, tako je bila 20. avgusta že okvirno postavljena celotna organizacijska struktura za obnovitvena dela v Skopju. Čeprav je bilo obveznosti veliko, je bilo ključno, da so se slovenska podjetja držala rokov in sprejetih obveznosti, pomembna vloga koordinacijskega centra pa je bila, da se akcija za izgradnjo koordinira. Slovenska gradbena podjetja so prevzela dela na štirih področjih: izgradnjo satelitnega naselja Vlae, obnovo poškodovanih zgradb v občini Idadija, obnovo administrativnih objektov Izvršnega sveta SR Makedonije in gradnjo 106 montažnih objektov na območju Vodno. Montažni objekti na Vodnem so bili zasnovani kot stanovanja iz mešanih materialov in namenjeni potrebam makedonskega Izvršnega sveta.⁹³ Največji projekt je predstavljala gradnja

---

91 »Naselje za pet tisoč do sedem tisoč prebivalcev.« *Ljubljanski dnevnik*, 8. avgust 1963, 1.

92 »Odprto pismo samoupravnim organom gospodarskih organizacij gradbeništva, gradbenim režijskim grupam, vsem investitorjem in vsem gradbenim strokovnjakom v SR Sloveniji.« *Delo*, 24. avgust 1963, 2.

93 SI AS 223, šk. 2116, Slovensko gospodarstvo in pomoč Skopju.

novega satelitskega montažnega naselja v četrti Vlae, približno 5 kilometrov zahodno od središča Skopja. Tam naj bi bilo v približno 500 objektih s 1.000 stanovanji nastanjenih okoli 5.000 prebivalcev Skopja. Poleg stanovanj so načrti predvidevali še šolo s 16 oddelki, menzo, trgovine, zdravstveno postajo, vrtec in druge objekte. Pri gradnji naselja Vlae so bila dela razdeljena na visoko in nizko gradnjo. Visoko gradnjo je prevzelo podjetje Gradis Ljubljana s kooperanti Jelovica Škofja Loka, Edilit Ljubljana in Marles Maribor. Nosilci nizke gradnje – torej gradnje cest, kanalizacije, vodovoda in elektrifikacije – so bila podjetja Tehnogradnje Maribor, Primorje Ajdovščina in Toplovod Elektrosignal Ljubljana.⁹⁴ Celoten urbanistični zazidalni načrt je pripravil Zavod za urbanizem Ljubljana v sodelovanju z Mestno kanalizacijo Ljubljana, Elektro Ljubljana – mesto in s Projektivnim podjetjem Nizke gradnje. Eden izmed ključnih principov republiške pomoči je bil ta, da so republike vse naloge izpeljale samostojno. V praksi je to pomenilo, da je SR Slovenija izvedla vse svoje projekte, opravila meritve, organizirala delo, priskrbel material in mehanizacijo. Pomembna je bila tudi odločitev, da se ves prevoz opravi s tovornjaki, kar je pomenilo višje stroške, a hkrati zagotovilo pravočasno dobavo vsega potrebnega, saj je železniški transport ves čas oviral potek gradnje.⁹⁵ Zaradi prihajajočega jesenskega deževja je bilo treba delo pospešiti, predvsem pa zagotoviti pravočasno dobavo materialov za posamezne faze gradnje. Ključno je bilo, da podjetja delujejo nemoteno in da so z nadaljnjim večanjem proizvodnosti dela ter obsega proizvodnje zagotavljali dodatna materialna sredstva, ki so bila potrebna za ublažitev katastrofe v Skopju. Ta kooperacija med gradbenimi podjetji in delovnimi kolektivi ter proizvajalci, ki so dobavljali material za gradnjo in opremo, je bila pomembna za nemoten potek, sploh v jesenskem ter zimskem obdobju. Sprva so podjetja želela delovati vsako zase, saj so delovala na podlagi pogodb z jasno določenimi obveznostmi. A zaradi nepredvidenih situacij – ki jih pogodbe niso zajemale – so se začele težave,

---

94 Megušar, Maks. »Slovenski gradbeniki obnavljajo porušeno in grade novo Skopje.« *Gradbeni vestnik*, 12/8-9 (1963), 208.

95 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2116, Analiza organizirane skopske akcije v okviru obveze SR Slovenije pri izgradnji obmestnega naselja Vlae in pri sanaciji po potresu poškodovanih objektov v letu 1963.

saj nihče ni želel prevzeti dodatnih del. Zato so organizirali posebne kolegije ali gradbene gospodarske organizacije za vsak projekt posebej (Vlae, Idadija itd.), ki so usklajevale delo in reševale sprotne težave. Večkrat je bila izražena skrb, da dela ne bodo končana do 29. novembra, zaradi česar bi lahko prebivalci Skopja, kot so opozarjali na sejah SZDL, začeli vdirati v na pol postavljene domove ali si graditi zemunice. Poleg logistike so morali poskrbeti za nastanitve, prehrano, zdravstvo in organizacijo prostega časa za slovenske delavce. Na pobudo odseka republiškega štaba v Skopju je bil na gradbišča v Skopje poslan sindikalni funkcionar, ki se je ukvarjal z organizacijo, rekreacijo in izboljšanjem odnosov med delavci ter podjetji. Štab je dosegel tudi, da je bil v Skopje poslan zdravnik za slovensko operativo, ki je vzpostavil dve ambulanti – eno na območju Vlae in drugo na območju Idadije.⁹⁶ Okrajni odbori SZDL so opozorili tudi na domnevno slab odnos delavcev iz slovenskih podjetij in strokovnjakov do domačinov v Skopju ter (ne)kvalificirane delovne sile. Pozvali so k boljšim odnosom, k razumevanju velike izgube, ki so jo doživeli prebivalci Skopja, na drugi strani so poudarili tudi razlike v razvitosti samoupravljanja, različnih pogojih in kulturi.⁹⁷ V poročilu z dne 20. januarja 1964 – večinoma po zaključku ključnih del – je bilo zapisano, da brez hitrih ukrepov najvišjih predstavnikov IS SR Slovenije, sprejetih na podlagi ugotovitve republiškega predstavništva v Skopju, ne bi bilo mogoče v takšni meri izvesti gradbenih aktivnosti v letu 1963.⁹⁸

Marca 1964 je bilo v Skopju še vedno zaposlenih približno 650 slovenskih gradbenih delavcev in uslužbencev, ki so izvajali zaključna dela v naseljih Vlae, Idadija ter Vodno. V naselju Vlae naj bi bila dela zaključena do sredine aprila, ko naj bi bila končana še zadnja stanovanja in asfaltirane ceste. Večina stanovanj je bila v tem času že vseljena, vsa pa že vnaprej prodana. Slovenska podjetja so prevzela tudi montažo nekaterih drugih objektov, ki

---

96 SI AS 223, šk. 2116, Analiza organizirane skopske akcije v okviru obveze SR Slovenije pri izgradnji obmestnega naselja Vlae in pri sanaciji po potresu poškodovanih objektov v letu 1963.

97 SI AS 537, šk. 55, Zapisnik razgovora s predsedniki Občinskih odborov SZDL okraja Ljubljana, ki je bil dne 17. 9. 1963

98 SI AS 223, šk. 2116, Analiza organizirane skopske akcije v okviru obveze SR Slovenije pri izgradnji obmestnega naselja Vlae in pri sanaciji po potresu poškodovanih objektov v letu 1963.

so jih sprva načrtovale druge države, kar je zaradi pomanjkanja elementov, načrtov in pomanjkanja sodelovanja s strani tujih strokovnjakov oviralo potek dela. Težavo je predstavljalo tudi to, da so makedonske oblasti predlagale oziroma prosile za dodatno pomoč – angažiranje slovenskih podjetij ali projektantov za nova in dodatna dela v Skopju, kot na primer izdelavo načrta za paviljon umetnostne galerije ali za novo montažno gledališče. Vendar slovenska podjetja in njihovi delavci niso pokazali interesa za nadaljnje angažiranje pri dodatnih projektih v Skopju.⁹⁹

LJUDSKO POSOJILLO ZA OBNOVO SKOPJA

Razpis ljudskega posojila je prav tako spadal v drugo fazo obnove, saj je bil namenjen dolgotrajni pomoči Skopja. Po katastrofalnem potresu v Skopju je Zvezni izvršni svet 9. septembra 1963 potrdil paket petih zakonov, ki so bili namenjeni dolgoročni obnovi mesta. Med ključnimi ukrepi je bil Zakon o razpisu ljudskega posojila za obnovo Skopja, s katerim je bila uvedena obsežna solidarnostna akcija, namenjena zbiranju dodatnih finančnih sredstev za obnovo. Cilj je bil zbrati 30 milijard dinarjev znotraj SFRJ, potem ko je bila enaka vsota že porabljena iz zveznih rezerv za gradnjo montažnih objektov.¹⁰⁰ Zakon o ljudskem posojilu naj bi pomenil nadaljevanje pomoči, ki so jo posamezniki in delovni kolektivi nudili že od prvih dni po potresu. Ta akcija, kot so jo poimenovali v *Ljubljanskem dnevniku*, naj bi »zajela slehernega državljana, ki naj bi segla v najodročnejše kraje naše dežele, bo pod okriljem SZDL in sindikatov odraz patriotične dolžnosti in solidarnosti naših ljudi do prebivalcev razdejanega Skopja.«¹⁰¹ Zakon o ljudskem posojilu za obnovo in izgradnjo Skopja je vseboval 15 členov.¹⁰² Vpis posojila je bil, kot je navajal 2. člen, prostovoljen in je trajal

---

99 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2205, Informacija o stanju del in problematiki slovenske gradbene operative pri obnovi Skopja.

100 »Realne možnosti za premagovanje nastalih težav, ne da bi ogrozili pozitivna gospodarska gibanja.« *Delo*, 10. september, 1963, 3.

101 »Dvakrat da, kdor hitro da.« *Ljubljanski dnevnik*, 24. september 1963, 4.

102 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2204, Predpisi in tehnična navodila za ljudsko posojilo za obnovo in izgradnjo Skopja.

med 25. septembrom ter vključno 15. oktobrom 1963. V tem času so lahko prostovoljno posojilo vpisali državljani/posamezniki, družbenopolitične skupnosti in delovne ter druge organizacije. Vpisano posojilo se je moralo vplačati med 1. oktobrom 1963 in 10. marcem 1964 (za delovne organizacije do 31. marca), in sicer v največ šestih obrokih. Na vpisano vsoto posojila so bile izdane obveznice, ki so prinašale 6-odstotne obresti na leto in so se plačevale za nazaj. Posojilo naj bi se izplačalo v sedmih letih z izplačilom anuitet, ki bi dospele 1. februarja vsako leto, začevši z letom 1964. Zakon je podrobno določal tudi način organizacije vpisa, izdajanje obveznic in druge tehnične vidike izvedbe.

Za izvedbo akcije so bile oblikovane posebne komisije na zvezni, republiški, okrajni in občinski ravni. V SR Sloveniji je bila 13. septembra ustanovljena Republiška komisija, ki jo je vodila Majda Gaspari, članica IS SRS. Naloga republiške komisije je bila skrb za organizacijo in opravljanje nalog v zvezi z vpisom ter vplačevanjem posojil. Republiška komisija je vsa navodila glede vpisa predala okrajnim, te pa občinskim komisijam in podkomisijam. Vsaka občina je imela pet podkomisij, torej pet vpisnih mest, ki so bila razporejena po različnih skupinah prebivalstva. Komisija je tako koordinirala organizacijo 5.559 vpisnih mest v SR Sloveniji. V osnovi je šlo pri vpisu za dve vrsti posojil – posojila gospodarskih organizacij in posojila posameznih državljanov. Čeprav posojilo ni bilo obvezno, so v GO SZDL poudarili, da ga je treba smatrati kot »politično-patriotično« obveznega, če želijo doseči vsote, ki so si jih zadali.¹⁰³ Zavedali so se, da brez dodatnega pritiska na ljudi ne bo šlo vpisati celotne potrebne vsote. Cilj je bil spodbuditi politično zavest in občutek moralne dolžnosti do pomoči. Pomembno je bilo tudi, kako so se akcije lotili, saj je bilo treba apelirati na vse delovne ljudi, poklice, skupine prebivalstva, torej, da mora vsak Slovenec nekaj prispevati. Izraženega je bilo tudi nekaj pesimizma glede posojila, v smislu, da so bili ljudje po večini mnenja, da je akcije za Skopje že konec, je bilo vse že zbrano in so oziroma bodo nadaljnji ukrepi stvar države. Na podeželju so dejavnosti večinoma vodile organizacije SZDL, nekatere občine so organi-

---

103 SI AS 537, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

zirale tudi lastna propagandna sredstva in si pomagale z lokalnim tiskom. Mediji – tako časopisi kot RTV – so spremljali potek akcije, imeli organizirano mrežo dopisnikov in v času vpisovanja redno poročali o poteku ter vsakodnevnih rezultatih vpisovanja ljudskega posojila.

Vpis posojila se je začel 25. septembra 1963. Že drugi dan so v *Ljubljanskem dnevniku* poročali o »množičnem vpisovanju posojila«, saj naj bi že v prvih urah tisoč delavcev vpisalo svoje prispevke. So bile pa prvi dan posojila vidne tudi velike razlike med posameznimi skupinami – v skupini delavcev in uslužbencev je posojilo vpisalo že 37 %, med kmeti pa zgolj 2,3 %.¹⁰⁴

Že v prvih dneh vpisa so bile podane ugotovite komisij, da je posojilo nemoteno in po pričakovanih potekalo tam, kjer so bile izvedene dobre organizacijske ter politične priprave na akcijo – na primer v manjših podjetjih. Težave so nastajale pri podjetjih, ki so bila v neugodnem gospodarskem položaju ali pa tam, kjer so brez posvetovanja z delovnimi kolektivi določili višino vpisa za posameznike. V več krajih in občinah so ugotovili, da je bila propagandna akcija na podeželju prepozno izvedena, kar je bil skupaj s pomanjkljivo organizacijo eden glavnih razlogov za slabši odziv na podeželju.¹⁰⁵ Vpis posojila je bil torej precej slabši pri kmetih, obrtnikih in pripadnikih svobodnih poklicev. Razlogov za slabši vpis s strani kmetov je bilo več: predvsem slaba priprava na podeželju, kjer je bila razporejena le tretjina vseh vpisnih mest, ki pa so bila pogosto precej oddaljena od naselij. Zaradi tega so kmetje redko prihajali vpisovat posojilo in so se nekatere komisije odločile za obisk na domu, kar je zahtevalo več časa ter finančnih sredstev.¹⁰⁶ Nekatere kmete so od vpisa odvrčali tudi takrat neugodni pogoji odkupa grozdja, težave z zadrugami, skrbeli pa so jih tudi morebitni dvigi davkov zaradi posledic potresa v Skopju.

---

104 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2115, Informacija o poteku vpisa ljudskega posojila za obnovo in izgradnjo Skopja, št. 2.

105 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2116, Nekateri problemi v zvezi z akcijo vpisa ljudskega posojila za obnovo in izgradnjo Skopja.

106 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2116, Poročilo komisije za vpis ljudskega posojila za obnovo in izgradnjo Skopja.

Splošne ugotovitve o akciji za vpis posojila so pokazale na veliko pripravljenost ljudi na pomoč, kar potrjuje višina vpisanega zneska, ki je pogosto presegla pričakovanja oblasti in organizatorjev. Kljub temu je bilo zaznano nezadovoljstvo zaradi slabšega odziva med kmeti in obrtniki, ki niso dosegli predvidenih vsot. Kot glavni razlog ni bila nikoli navedena nepripravljenost ljudi za pomoč, temveč prekratke in slabo organizirane priprave. S ponekod slabšimi političnimi pripravami organizacije SZDL niso odigrale svoje vloge. Za SR Slovenijo je bilo sprva predvideno, da bo vpisanih približno 5,1 milijarde dinarjev ljudskega posojila, vendar je končni znesek znašal 6,272.455.000 dinarjev. Slovenski delež je tako predstavljal 15,2 % celotnega zneska posojila.¹⁰⁷ Čeprav je bilo vpisovanje ljudskega posojila zaključeno 15. oktobra 1963, vplačevanje zadnjih obrokov pa 31. marca 1964 – takrat je republiška komisija tudi prenehala z delovanjem, je bila komisija uradno razpuščena šele dobro leto kasneje, z odlokom z 29. maja 1965, ko so bili razrešeni tudi predsednica in vsi člani komisije.

SKLEP

Slovenska pomoč Skopju po potresu leta 1963 je potekala v dveh jasno razmejenih fazah. Prva faza je obsegala takojšnjo odzivnost v prvih dneh in tednih po nesreči. V tej fazi je bila ključna neposredna pomoč pri reševanju ponesrečencev, zdravstveni oskrbi, evakuaciji ter nastanitvi otrok in odraslih. Vanjo so bile vključene strokovne ekipe, številne družbene in politične organizacije ter posamezniki. Posebno vlogo je imelo tudi hitro zbiranje materialne pomoči, medicinske opreme in finančnih sredstev, ki je potekalo pod okriljem občin, okrajev in različnih kolektivov. Slovenska družba se je že v tej fazi izkazala s svojo organiziranostjo, solidarnostjo in odzivnostjo, kar je omogočila vzpostavitev koordinacijskih teles na republiški, okrajni in občinski ravni. Druga faza, usmerjena v obnovo in rekonstrukcijo Skopja, je bila razvejana v tri glavne smeri. Prva je bila vključitev slovenskega gradbeništva in tehnične stroke v fizično obnovo mesta – gradnjo satelitskih naselij, obnovo poškodovanih objektov ter izgradnjo montažnih stanovanj.

---

107 SI AS 223, šk. 2116, Poročilo komisije za vpis ljudskega posojila za obnovo in izgradnjo Skopja.

Druga je bila pomoč slovenskih gospodarskih organizacij in industrije široke potrošnje, ki so prispevale opremo, pohištvo in aparate za vsakdanje življenje. Tretja, enako pomembna smer pa je bila finančna pomoč – predvsem preko vpisovanja ljudskega posojila, ki je zbralo obsežna sredstva za nadaljevanje obnove ter je predstavljalo institucionalizirano obliko vsejugoslovanske solidarnosti. Nekatero obliko pomoči so bile kratkotrajne, a izjemno učinkovite – kot na primer prostovoljne krvodajalske akcije ali prispevek slovenskih zdravnikov, ki so bili v Skopju do 1. avgusta 1963. Nasprotno pa je bila najdlje trajajoča oblika pomoči skrb za evakuirance in otroke, ki so jih v Slovenijo sprejeli v številnih občinah, šolah in družinah. Temu področju so največ pozornosti namenili tudi odbori SZDL, RKS, ZMS in druge organizacije, ki so vzpostavile Komisijo za evakuirance in prevzele skrb za nastanitve, prehrano, izobraževanje ter vsakdanje življenje prizadetih. Na območju Skopja pa je bila osrednja oblika pomoči gradnja. Posledice potresa so v SR Sloveniji spodbudile pospešen razvoj gradbeništva, uvajanje sodobne mehanizacije, krepitev potresno odporne gradnje in hitrejše organizacijske odzive. Poleg tega je potres sprožil razprave o potrebi po boljšem sistemu civilne zaščite, hitrejšem organiziranju prve pomoči ter izboljšanju odzivnih strategij ob naravnih nesrečah. Celoten proces pomoči je bil nenehno podkrepjen z apelom na solidarnost, ki so ga poudarjale oblasti, mediji, SZDL in druge organizacije. Pomoč je bila predstavljena kot spontana pobuda delovnih ljudi in kolektivov, zakonodajni mehanizmi – kot je bilo ljudsko posojilo – pa naj bi to pobudo le razširili in institucionalizirali v okvir vsejugoslovanske akcije enotnosti in bratstva. Pomembno vlogo sta odigrala predvsem tisk in RTV, ki sta neprestano obveščala, usmerjala in spodbujala prebivalstvo k sodelovanju. Pomoč je bila osredotočena predvsem na normalizacijo razmer, oskrbo evakuirancev in otrok ter materialno, strokovno in organizacijsko podporo pri obnovi prizadetega mesta.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2115, Informacija o poteku vpisa ljudskega posojila za obnovo in izgradnjo Skopja, št. 2.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2116, Analiza organizirane skopske akcije v okviru obveze SR Slovenije pri izgradnji obmestnega naselja Vlae in pri sanaciji po potresu poškodovanih objektov v letu 1963.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2116, Nekateri problemi v zvezi z akcijo vpisa ljudskega posojila za obnovo in izgradnjo Skopja.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2116, Poročilo komisije za vpis ljudskega posojila za obnovo in izgradnjo Skopja.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2116, Slovensko gospodarstvo in pomoč Skopju.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2204, Predpisi in tehnična navodila za ljudsko posojilo za obnovo in izgradnjo Skopja.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2205, Informacija o stanju del in problematiki slovenske gradbene operative pri obnovi Skopja.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2205, Ujedinjene nacije-naučno tehniška pomoč Skopju.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 223, Vlada Republike Slovenije, šk. 2205, Vaša pomoč Skopju (jul-septembar 1964).

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 30, Poročilo o pomoči SR Slovenije Skopju.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 30, Zapisnik 19. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, ki je bila dne 10. septembra 1963 v Ljubljani.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 55, Zapisnik razgovora s predstavniki okrajnih odborov SZDL v zvezi s pomočjo Skopju, ki je bil na Glavnem odboru SZDL Slovenije dne 7. avgusta 1963.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 55, Zapisnik razgovora s predstavniki okrajnih odborov SZDL in nekaterih družbenih organizacij, ki je bil na Glavnem odboru SZDL Slovenije – dne 12. avgusta 1963.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 55, Zapisnik razgovora s predsedniki Občinskih odborov SZDL okraja Ljubljana, ki je bil dne 17. 9. 1963.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije) 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Bilten okrajnega odbora za pomoč ponesrečencem v Skopju Koper, 8. avgust 1963.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Bilten okrajnega odbora za pomoč ponesrečencem v Skopju Koper, 15. avgust 1963.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Informacija o delu komisije za evakuacijo otrok in odraslih pri republiškem odboru SRS za pomoč Skopju.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije) 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Informacija o formiranju štabov za pomoč SR Makedoniji.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, šk. 323, Informacija o stanju in problemih skopskih evakuirancev ter o predlogih z ukrepanje pristojnih upravnih organov družbeno političnih skupnosti.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 616, Rdeči križ Slovenije, šk. 500, 222-1/63-5.

SI AS (Arhiv Republike Slovenije) 616, Rdeči križ Slovenije, šk. 501, Kratko poročilo o delu in ukrepah v zvezi z nesrečo v Skopju.

Časopisni viri

- »Akcija za hitro zgraditev montažnih objektov v Skopju.« *Delo*, 30. julij 1963, 2.
- »Begunce iz Makedonije je treba prijavit.« *Delo*, 9. avgust 1963, 2.
- »Čimveč šotorov in montažnih hiš.« *Delo*, 30. julij 1963, 2.
- »Dr. Bogdan Breclj: Ni nevarnosti epidemij.« *Ljubljanski dnevnik*, 27. julij 1963, 2.
- »Dvakrat da, kdor hitro da.« *Ljubljanski dnevnik*, 24. september 1963, 4.
- »Intenzivna akcija od vsega začetka.« *Ljubljanski dnevnik*, 1. avgust 1963, 9.
- »Iskrina pomoč Skopju.« *Delo*, 14. avgust 1963, 10.
- »Iz katerih sredstev je moč dajati pomoč žrtvam potresa.« *Delo*, 28. julij 1963, 10.
- »Kljub strahotam visoka zavest.« *Delo*, 27. julij 1963 (2. izdaja), 3.
- »Naselje za pet tisoč do sedem tisoč prebivalcev.« *Ljubljanski dnevnik*, 8. avgust 1963, 1.

- »Naša bratska čustva.« *Delo*, 27. julij 1963, 1.
- »Njihov drugi dom.« *Ljubljanski dnevnik*, 31. julij 1963, 5.
- »Obvestilo delovnim organizacijam.« *Delo*, 2. avgust 1963, 2.
- »Odprto pismo samoupravnim organom gospodarskih organizacij gradbeništva, gradbenim režijskim grupam, vsem investitorjem in vsem gradbenim strokovnjakom v SR Sloveniji.« *Delo*, 24. avgust 1963, 2.
- »Pomoč naj se odraža v povečani proizvodnji.« *Ljubljanski dnevnik*, 7. avgust 1963, 4.
- »Pomoč Skopju je odraz naše osebne prizadetosti.« *Delo*, 6. avgust 1963, 2.
- »Predvsem organizirana pomoč.« *Delo*, 27. julij 1963, 1.
- »Program obnove in izgradnje Skopja bo ob dobri koordinaciji realiziran.« *Delo*, 27. avgust 1963, 1.
- »Prva je evakuacija prebivalstva.« *Delo*, 30. julij 1963, 1.
- »Realne možnosti za premagovanje nastalih težav ne da bi ogrozili pozitivna gospodarska gibanja.« *Delo*, 10. september, 1963, 3.
- »Solidarna pomoč koprskih kolektivov.« *Delo*, 27. julij 1963 (2. izdaja) 3.
- »Tričetrtil milijarde.« *Ljubljanski dnevnik*, 31. julij 1963, 3.
- »Tudi naša republika bo sprejela otroke iz Skopja.« *Delo*, 30. julij 1963, 2.
- »Veljko Zekovič, predsednik zveznega odbora za pomoč Skopju.« *Delo*, 28. julij 1963, 1.
- »Vsem okrajnim odborom za pomoč Skopju.« *Delo*, 29. julij 1963, 1.
- »Vso pomoč bratskem Skopju.« *Delo*, 7. avgust 1963, 2.
- »Zanje bomo skrbeli kot za lastne otroke.« *Delo*, 31. julij 1963, 2.

Literatura

- Bubnov, Sergej. »Vplivi potresa na stavbe v Skopju.« *Gradbeni vestnik*, 12/8–9 (1963), 193–203.
- Fajfar, Peter. »Razvoj predpisov za potresno odporno gradnjo v Sloveniji.« *Gradbeni vestnik*, 66/4 (2017), 82–96.
- Deskova Ivanovska, Ana, Jovan Ivanovski, Vladimir Deskov. »Building the City of Solidarity: The Case of Post-earthquake Reconstruction of Skopje.« V: *Solidarity - from overcoming crisis to sustainable development*, ur. Nenad Markovik in Ivan Damjanovski, 10–16. Skopje: United Nations Development Programme North Macedonia (UNDP North Macedonia),

2023. Dostopno na: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-05/Solidarity%2026.05.pdf> (dostop: februar 2025).

Megušar, Maks. »Slovenski gradbeniki obnavljajo porušeno in grade novo Skopje.« *Gradbeni vestnik*, 12/8–9 (1963), 206–209.

Mušič, Braco. »Urbanistične perspektive.« *Gradbeni vestnik*, 12/8–9 (1963), 204–206.

Petrovski, Tomislav. »Damaging Effects of July 26, 1963 Skopje Earthquake.« *MESF Cyber Journal of Geoscience*, 2 (2004). Dostopno na: https://www.researchgate.net/publication/264869093_Damaging_Effects_of_July_26_1963_Skopje_Earthquake (dostop: januar 2025).

Sinadinovski, C., K. F. McCue. »50 years since the Skopje 1963 Earthquake: Implications for Australian building standards.« *Australian Earthquake Engineering Society 2013 Conference*. Hobart: Tasmania. Dostopno na: https://www.aees.org.au/wp-content/uploads/2015/06/33-McCue-Kevin_Skopje.pdf (dostop: marec 2025).

POVZETEK

Prispevek obravnava slovensko humanitarno pomoč po katastrofalnem potresu, ki je 26. julija 1963 prizadel Skopje. Temelji raziskovalnemu delu, opravljenem v okviru magistrske naloge, na časopisnih in arhivskih virih. Vsebina članka zajema organizacijo, obseg in različne oblike pomoči, ki jih je Socialistična republika Slovenija v prvih mesecih po nesreči namenila prizadetemu mestu in njegovemu prebivalstvu.

V prispevku so predstavljeni prvi odzivi slovenskih oblasti, vloga republiškega odbora za pomoč, ustanovljenega že na dan potresa, ter sodelovanje okrajnih ter občinskih odborov in delovnih organizacij. Prikazana je razvejana mreža aktivnosti, ki so obsegale zbiranje materialne in finančne pomoči, hitro mobilizacijo zdravstvenih in tehničnih ekip, organizacijo sprejema evakuirancev ter dolgoročno vključevanje slovenskih podjetij v obnovo Skopja. Pomembno vlogo so odigrali tudi mediji, ki so prek poročanja in pozivov k solidarnosti močno prispevali k množični podpori prebivalstva.

Prispevek podrobneje osvetli tudi delovanje Rdečega križa, potek krvodajalskih akcij, sprejem otrok in družin iz Skopja v slovenske domove ter težave, s katerimi so se srečevali odbori in organizacije. Obravnavan je tudi širši kontekst – odzivi jugoslovanskih republik in mednarodne skupnosti ter vpliv potresa na razvoj protipotresne zakonodaje in gradbene prakse v Sloveniji.

Avtorica prispevek zaključí z ugotovitvijo, da je bila slovenska pomoč Skopju izjemno hitro organizirana, strokovno podprta in družbeno široko sprejeta, kar potrjuje visoko stopnjo solidarnosti in družbene mobilizacije v takratnem času. Pomoč ni bila le humanitarna, temveč tudi sistemsko zastavljena in politično usklajena, kar kaže na kompleksno delovanje družbenih struktur v kriznih razmerah.